

'ÂLİ'NİN "KAVÂ' IDÜ'L-MECÂLİS"İ -TAHLİL DENEMESİ VE METİN NEŞRİ-

Yard.Doç.Dr.Mehmet ŞEKER

XVI.yüzyılın tanınmış tarihçilerinden biri olarak tanıdığımız Gelibolulu Mestafa 'Âlî (948/1541-1008/1600) geçmiş çağların olduğu kadar, kendi devrinin de tarihini yazmış bir kişidir. Özellikle kendi dönemini yazarken çoğunlukla, olaylara tenkitçi bir gözle bakmıştır. Bunun için de eserlerinde sosyal konulara da yer vermiştir. Osmanlı toplum yapısını anlattığı eserlerinde yazar, çağının sosyal yaşayışını dile getirdiği gibi, yer yer aşırılığa kaçmakla birlikte, çoğunlukla gerçek hayattan tablolar çizmek süretiyle araştırmacılara devrinin yaşayışı hakkında oldukça önemli bilgiler vermiş bulunmaktadır ¹.

Mustafa 'Âlî'nin sosyal hayatı aksettiren eserlerinden en önemlisi "Mevâ'i-dü'n-Nefâis fî Kavâ'idü'l-Mecâlis" adlı eseridir ². Bundan başka, müellifin meşhur tarihi "Kühü'l-Ahbâr"ında da yer yer sosyal hayata dâir, özellikle, kendi yaşadığı devri ele aldığı bölümlerinde, Osmanlı devri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca 'Âlî'nin "Nasîhatu's-Selâtin", "Hulâsatü'l-Ahvâl der Letâfet-i Mevâ'ız-i Sahîhi'l-Hâl", "Tuhfetü's-Sulehâ", "Hakâyiku'l-Ekâlim" ve "Kavâ'idü'l-Mecâlis" adlı eserlerinde sosyal hayata ve ahlâka dâir bilgiler bulunmaktadır ³. Aynı zamanda bu eserler, siyaset-nâme türünde ve âdâb-ı muâşerete dâir özellikleri ile de dikkati çekmektedir.

İşte 'Âlî'nin bu eserlerinde "Kavâ'idü'l-Mecâlis"ini günümüz araştırmacılarının istifâde edebilmeleri için eserin özellikleri ve mâhiyeti hakkında bilgi vererek transkripsiyonlu bir metin neşri yapmayı da uygun bulduk. Gerçi, eserin Türkiyât Enstitüsündeki tezler arasında 84 numarada kayıtlı transkribe edilmiş bir metni varsa da hem daktilo hataları, hem de okunuş hataları sebebi ile tam bir metin olarak kabul edilemeyeceğinden, eseri yeniden ele almayı faydalı bulduk. Bunun yanında eseri tanıtıcı bazı yazılarla ⁴ ansiklopedik bilgiler ⁵ eserin tümü hakkında bilgi vermekle birlikte, kitabı bütünüyle tanımamızda

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

gin, tecrübeli bir kişi gibi eseri yazmaya koyulduğunu, gönlünde olanları satırlara dökmek için kalem oynattığını ifade etmektedir ⁹.

"Ve yârân-ı mûnis ve hullân-ı müste'nis müşâvereleriyle KAVÂ-IDÜ'L- MECÂLİS nâm konuldu" ¹⁰ ifâdelerinden anlaşıldığına göre esere Kavâ'idü'l-Mecâlis adı danışılarak ve istişâre olunarak verilmiştir.

Oturum Kuralları olarak günümüz türkçesine çevirebileceğimiz Kavâ'idü'l-Mecâlis'in âdâb-ı muâşerete dâir konuları ihtivâ ettiği açıkça anlaşılmaktadır.

b) Eserin Yazılış Zamanı

Kavâ'idü'l-Mecâlis'in yazılış tarihi risâlenin iki ayrı yerinde kaydedilmiştir. İlki, mukaddimede, yazarın İstanbul'da bulunduğu bir sırada iştirak ettiği bir mecliste, h.995(m.1587) yılında İstanbul'daki kerîm ve cömert kimselerin kimler ve kaç kişi olduğu üzerinde konuştukları belirtilirken verilmiştir ¹¹.

Diğeri de eserin sonunda arapça olarak ifâde edilen ferağ kaydına yazılmıştır. Buna göre eserin yazılmasının İstanbul'da, h.995(m.1587) yılının Recep ayının ilk günlerinde olduğu kaydedilmiş bulunmaktadır ¹².

Kavâ'idü'l-Mecâlis'in benzeri, fakat bundan daha önemli bir eser olan "Mevâidü'n-Nefâis fi Kavâ'idü'l-Mecâlis" adlı eserinin girişinde 'Âlî; 995/1587'de pâdişah olan III.Murad, vezir ve Rumeli beylerbeyi Doğancı Mehmet Paşa (öl.597/1589)'ya; "atalarımın çoğunda olduğu gibi zamanımızda da gezek sohbetleri ile halkın çeşitli sınıfları arasında toplantılar oluyor mu acaba?" diye sormuş; o da 'Âlî'yi huzuruna çağırarak "ahvâl-i mecâlis-i nâs" hakkında bir risâle yazmasını istemiştir. "Baş üstüne !" diyerek, o tarihte hemen "Kavâ'idü'l-Mecâlis" adlı risâleyi yazdığını söyleyen yazarımız, bunun pâdişah tarafından beğenildiğini de ekliyor. Hatta, devrin bütün bilgileri, kültürlü kişileri ile ileri gelen adam ve şâirler arasında da üne kavuştuğunu kaydediyor ¹³.

Bu bilgiler arasında yer alan vezir Doğancı Mehmet Paşa'nın müellifi çağırıp insanların toplantılarının durumu hakkında bir eser yazmasını istediğine dâir kayıt "Kavâ'idü'l-Mecâlis"de yer almamaktadır. Eğer gerçekten böyle bir istek vâki olsaydı 'Âlî'nin şahsiyetine sâhip olan birinin bunu söz konusu esere mutlaka kaydedeceği düşünülürdü. Ancak, eserin kaleme alınmasından sonra bir vesîle ile bunu okuyan pâdişahın bu eserden kendisi için de bir nüsha istinsah edilmesini iste-

miş olabileceği fikri bize daha uygun gelmektedir.

2. KAVÂ'IDÜ'L-MECÂLİS' İN DİL VE ÜSLUBU

XVI. yüzyıl nesir geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Mustafa 'Âlî, bu eserinde de ağıdalı bir dil kullanmıştır. Türkçenin yanında arapça ve farsçayı bildiği için müellif, bir kelimenin her üç dildeki karşılıklarını kullanarak süslü cümleler kurmaktadır. Fikrini uzun cümlelerle ifade ederken tekrarlardan da kaçınmamaktadır. Ayrıca nesrin aralarına manzûmelerin de serpiştirildiğini görmekteyiz. Manzûmelerin yazara âit olduğunu belirtmek için de yazar, ya "li-müellifihî", ya da "li-münşihî" ifadelerini kullanmıştır. Bu manzum kısımlar daha çok, hemen yukarıda anlatılan konuyu özetleyen ve daha sâde bir dil ile konunun anlatımını ihtivâ etmekte veya yine konuyla ilgili nasihatları içine almaktadır. Hatta eserin sonuç bölümü de "Der Hatm-i Kelâm" başlığı altında manzum olarak yazılmıştır. Fakat, eserin birinci ve ikinci bölümü ile dokuzuncu ve onuncu bölümlerinde bu manzûmelerden sarf-ı nazar etmiştir. Diğer bölümlerinde ise manzûmeler yer almıştır.

Yer yer duâ cümlelerinin yer aldığı eserde arapça terkip ve deyimlere de yer verilmiştir. Yazar, eserini bazan ata sözleriyle de süslediği gibi, kelimelerin farklı manâlarını kullanarak kelime oyunları yapmaktadır.

Günlük konuşmalarla ilgili örnekler de bulduğumuz ¹⁴ eserde, XVI. asrın dil özellikleri yanında çok ağıdalı olan üslûbun içinde yer yer sâde deyişlerin görülmesi, özellikle nazım parçalarında daha sâde bir dilin kullanılmış olması dikkâtimizi çekmektedir.

3. KAVÂ'IDÜ'L-MECÂLİS' İN KAYNAKLARI

'Âlî'nin Osmanlı eğitim sistemi içinde yetiştiğini biliyoruz. Bu sebeple en azından bir medrese kültürüne sâhip olması sebebi ile dinî ilimlere de vâkıf olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim 'Âlî, eserlerinde Kur'an'dan ayetleri veya hadisleri yer yer kullanmakta güçlük çekmemektedir ¹⁵.

Hadis olarak naklettiği rivâyeti Bostânü'l-'Ârifin adlı kitapdan aldığını kaydeden Müellif, bu risâlesinde, kaynak olarak kullandığı kitap olarak, sâdece bu eserin adını zikretmektedir. Fakih Ebü'l-Leys es-Semerkindî (öl.375/985)'nin eseri olan Bostânü'l-'Ârifin, âdâb, ahlak ve hasletlerden bahseden yüz elli babdan ibaret bir eserdir ¹⁶.

ÂLİ'NİN "KAVÂ'İDÜ'L-MECÂLİS"İ

"Mürüvvet'in tanımını verirken zikrettiği Hasan b.Ziyad'la (öl. 204/814) ¹⁷ ilgili rivâyetin kaynağı belirtilmemiştir ¹⁸.

Asrının büyük mutasavvıfı olduğunu belirttiği Mevlânâ Hasan Basrî (öl.110/728) ¹⁹ 'nın görüşlerini hangi eserinden aldığı kaydedilmiştir ²⁰.

Müellifimiz eserinde; bazı ulemâ, hukemâ ve fukâhâ'nın sözlerinden nakiller yaptığını ifâde ediyorsa da ²¹ bunların kimler olduğunu ve hangi eserlerde bu görüşlerin kaydedildiğini göstermemektedir. Ayrıca, "ma'lûm-ı her âkıl u dânâ" ²² ve "ma'lûm-ı suhanverân-ı bezm-ârâdır" ²³ tarzında ifâdelerle yazdıklarının başka bilgin ve akıl sâhibi kişiler tarafından da bilindiğini kaydediyorsa da, isimlerini vermediği bu kişilerin kendi çağının ileri gelenlerinden veya meclislerde sözü sohbeti dinlenen kişilerden bazıları olabileceğini söylemek mümkündür.

Hem devrinin sosyal hayatından, hem de olaylarından örnekler veren Âlî, doğrudan doğruya kendi toplumunu kaynak olarak göstermektedir. İnsanların münâsebetleri ve aralarındaki davranışları kendi gözlemlerine dayanarak ele alan ve tenkidçi bir gözle kaleme alan tarihçi ve yazar Mustafa Âlî, çağının günlük hayatı hakkında da bizlere bilgi verirken çevresinde gördüklerinden çokça yararlanmaktadır. Nitekim bir evde kullanılan döşemelerden kilerdeki araç gerece kadar bir çok eşyayı bize tanıtırken müellifin çevresinden çokça faydalandığını görmekteyiz.

4. ESERİN NÜSHALARI

Osmanlı toplumunda tutulan her eser ya müellifin sağlığında ya da ölümünden sonra çokça istinsah edilerek çoğaltılmıştır. Bu sebeple bu tür eserler ülkenin birçok yerinde elden ele dolaşmıştır. Bu yüzden pekçok kütüphâne de benzeri eserlerin nüshalarına bolca rastlanmaktadır. İşte Âlî'nin "Kavâ'idü'l-Mecâlis"inin de bu tür eserlerden biri olarak muhtelif nüshalarına sıkça rastlanan bir risâle olduğu söylenebilir.

Nitekim, sâdece İstanbul Üniversitesi Kütüphânesinde; 1361 (20 varak), 3086 (57 varak), 3543 (25 varak), 3720 (v.23b-39a), 3951 (24 varak) ve 4098 numaralarda kayıtlı altı nüshasını görmekteyiz. Süleymâniye Kütüphânesinin Esad Efendi bölümünde de; 3384/2 (v.21b-30b) ve 2086/2 (v.24b-38b) numaralarda kayıtlı olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ikincisinin istinsah tarihinin h.1087/ (m. 1676) olduğunu mevcut kayıta görmekteyiz. Yine aynı kütüphânenin

H.Hüsnü Paşa bölümünde 583/9 (v.184-196), İbrahim Efendi bölümünde 878 (v.77b-89b) ve Reşid Efendi bölümünde de 1146 (v.119b-142a) nümeralarda kayıtlı muhtelif nüshaları mevcuttur. Sonuncu nüshanın müellif hattı olduğunu Atsız kaydediyorsa da ²⁴ İbnü'l-Emîn, nüshada ketebe kaydının bulunmaması sebebiyle, bunun asıl nüshadan istinsah edilmiş olmasının muhtemel olduğunu belirtmektedir ²⁵. Nesih hatla yazılmış olan bu nüshanın bazı kelimelerinin hatalı yazılması sebebiyle müellif yazısı ile olan bir nüsha olamayacağı kanaatine biz de iştirak etmekteyiz. Ayrıca Köprülü Kütüphânesinin II.K.264/1(v.1-25) numarasında kayıtlı bir başka nüshası da bulunan Kavâ'idü'l-Mecâlis'in arandığında daha birçok nüshasına rastlanacağı muhakkaktır.

Bu nüshalardan üçünü karşılaştırarak elde edilen transkripsiyonlu Kavâ'idü'l-Mecâlis'in bir başka metninin de günümüz harfleri ile daktilosu yapılmış olarak, İstanbul Üniversitesi Türkiyât Enstitüsünde 84 numarada bulunduğunu yukarıda belirlemiştik. Bu metin; İstanbul Üniversitesi Kütüphânesinin 1361 ve 3543 numaralardaki nüshaları ile Süleymâniye Kütüphânesinin Reşid Efendi 1146 numaradaki nüshasının karşılaştırılması ile elde edilmiştir. Fakat, gerek okuma yanlışlarının çokluğu, gerekse bozuk bir daktilosu olması sebebi ile Kavâ'idü'l-Mecâlis'in yeniden ele alınması ihtiyacı belirlemiştir. Edebiyat Fakültesinde yapılan çalışmada olduğu gibi, biz de İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi yazmaları arasında bulunan 3543 numaradaki nüshayı esas alarak, aynı kütüphânenin 1361 numaralı nüshası ile Süleymâniye Kütüphânesi Reşid Efendi bölümündeki, müellif hattı olarak belirtilen nüshayı karşılaştırarak transkripsiyonlu nüshayı hazırladık.

Esas aldığımız nasha 3543 numardaki mecmuanın ilk nüshasıdır. (M) kısaltması ile gösterilmiştir. 1361'de kayıtlı nüsha ise müstakil bir nüshadır. Bu nüsha ile Türkiyât Enstitüsündeki metin (T) kısaltması ile gösterilmiştir. Süleymâniyedeki 1146 numarada kayıtlı mecmuanın tamamı 'Âli'nin eserlerinden mütteşekkildir. (S) kısaltması ile gösterilmiştir.

B. KAVÂ'IDÜ'L-MECÂLİS'İN MUHTEVİYATI

Klasik İslâmî-Türk edebiyatı örnekleri arasında yeralan âdab ve ahlak kitaplarında görüldüğü gibi "Kâ'ide"ler halinde yazılan bu eser, uzunca bir Mukaddime ile manzume olarak kaleme alınan Hâtime'den ayrı olarak on bölümden meydana gelmektedir. Her bölüm ayrı başlıklar konularak yazılmıştır. Her başlığı ayrı ayrı özetliyerek Kavâ'idü'l-

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

Mecâlis'in muhteviyatını tanımaya çalışacağımız eserin yazılış sebebini anlatırken mukaddimenin bir özetini verdiğimizizi belirtmek istiyoruz.

Toplulukta uyulacak kuralları, âdâba uygun yaşamak için neler yapmak gerektiğini belirtmeden önce cömertlik ve bağış kavramı üzerinde duran 'Âlî, bu konuda faydalandığı kaynaklarını da zikrederek, görüşlerine dayanak gösterme yolunu seçmiş oluyor. Diğer bölümlerde ise âdâb-ı muâşerete dâir kanaat ve görüşleri ile muhtelif sanat ve mesleklere mensup insanların mühim meclislerde nasıl giyineceklerini ve ne şekilde hareket edeceklerini de belirtmektedir. Devrinin toplum hatayına dâir gözlemlerine dayanarak anlattığı bölümlerde; iktisâdî hayat ile sosyal sınıflar hakkında bilgiler veren tarihçi, kullanılan bir çok eşyayı da bize tanıtmaktadır. Burada her bölümü ana hatları ile ele alarak, eserin muhteviyatı hakkında bilgi sâhibi olalım.

1-Kâ'ide-i 'atâ ve sehâ

(Cömertlik ve Bağış Kuralları)

'Âlî'ye göre, cömert, malını dostlarından kaçırmayan, saklamıyan kimsedir. Fakat bu konuda da itidalle hareket etmelidir. Vefalı dostları olan cömertler, nimetlerden dostlarına ikram ederken itidalli olmalıdırlar derken, bir eski dost kendisinden bütün malını isteyince, o da hepsini dostuna bağışlamalıdır görüşü birbiriyle çelişmektedir. Ancak müellif; cömert bir kimsenin, cömertlikte bir defâda on mülkünü, mâlik olduğu on bin filoriden sevdiği bir dostuna bin altın vermesi onun cömertliğinin derecesini gösterdiğini ifâde etmektedir. Ancak bağışlananın yerine verilmemesi halinde, yarım dirhem dahi olsa verilen miktarın çok olacağı muhakkaktır. Bu müsriflik olur (V. 6a):

"Mürüvvet sehânun gayridür" diyen 'Âlî, Bostânü'l-Arifin'den naklen mürüvvet sâhibinin kim olduğu sorusunu cevaplandırmaktadır. Ona göre; Hz.Ali'nin Peygamberimizden rivâyet ettiği şu hadiste mürüvvet sâhibi; "nâsla muâmele edip zulmeylemeyen, va'desine hilâf etmekle düruğ söz söylemeyen, mürüvveti mükemmel, 'adâleti mufazal, uhuvveti vâcib ve terk-i gybet münasip olan merd-i mübeccel"(v. 6b) olan kimsedir.

Hasan ibn-i Ziyâd çiftçilerinden birine "sizin kanaatinize göre mürüvvet nedir?" diye sorar. Şu cevâbı alır:

-Bizce mürüvvet şu dört haslete sâhip olmaktır: 1) Suç işleyerek aşağılanan kimse olmaktan sakınmak. 2) Malını israfla saçarak baş-

kalarına muhtaç olmaktan kaçınmak. 3) Aile efrâdının ve idâresinde bulunanların ihtiyaclarını gidererek, onların başkalarına muhtaç olmamaların sağlamak. 4) Yiyecek ve içecekten uygun olmyanlarla kendisine ve yakınlarına üzüntü vermemek (v. 6b-7a).

Hasan Basrî ise mürüvveti; kapının kapanmaması; nimeti ve yiyeceği sakınmamak; Irak yakın âşinalara eziyet etmemek (v. 7a) şeklinde tanımlamaktadır. Hikmet sâhiplerine göre ise, mürüvvetin en ef-dalı; doğruluk ile gönül şenliğini ortaya koymak, sözünde durmak ve nimetini meclise takdim etmektir (v. 7a). Âlimler ise, dindar kimse-lerle oturmayı tavsiye etmektedirler. Böylece mürüvvet sâhibi olmyanlardan onların gıybet ve kötülüklerinden uzaklaşmış olurlar. Bazı fakıhlere göre; hasedçi de râhat, yalancı da mürüvvet, cimride güç kuvvet, meliklerde vefâ ile sevgi, kötü huyluda fayda ve menfaat olmaz (v.7a).

Bütün bu görüşlerden sonra 'Âli kanaatini şöylece ortaya koy-maktadır: Mürüvvet sâhibi olanların en olgunu; kapısı açık, yiyeceği bol ve peştemali ile her zaman hizmete hazır olandır. Ancak, meşhur olmak niyetiyle başkalarından borç alarak tam sefâhete düşmemeli, bir başkasının mutfağından emanet malzemeler alma, ya da yardım alma yoluna gitmemelidir. Aksine kendi öz malından ikram ederek başkasının hakkına tecavüz etmemeli ve sofrasını açtığı kimselerin de başına kakmamalıdır (v. 7b).

2-Kâ'ide-i Mücâleset-i Üdebâ

(Edîblerin Bilmeleri Gereken Kurallar)

Ziyafet meclisleri, düğün dâvetleri gibi kalabalık ve çeşitli cins-ten kişilerin doldurulduğu kadınlar hamamına dönen bir topluluk ol-mamalıdır diyen 'Âli, böyle kalabalık bir mecliste dostun düşmanın ayırdedilemeyeceğine dikkat çekmektedir. Çokluğun mânâsı, râhat ve huzurun yokluğu demektir. Huzur ve rahatın olmadığı yerde de konuk-luk olmaz (v.8a).

Sıkıntılı durumunda bile bir aylık azığını bir meclisde yediren ev sâhibinin; "nedir ki ni'metli kimsedir" desinler diye türlü türlü yiyecek ve içeceği ikrâm ederek sözünü tutturmasını eleştiren müellifimiz, şöhret niyetiyle yiyecek ve içeceğini riyâ ve gösteriş sofraları düzenle-yerek sunmasının başkalarının dedikodularına konu olacağını belirt-mektedir. Bu yüzden ziyâfet, davet olunan mevki sâhibinin şânına gö-re düzenlenmelidir. Aksi halde bayağı bir kişiye nefis tatlılarla bir

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

sofra düzenlemek tam mânâsıyla ahmaklık ve sefihliktir. Böyle bir israf, sanki yabancılara yapılmış olur (v. 8ab).

Ayrıca, hizmetkârların yemek zevkinden mahrum bırakılmaları da münâsib değildir. Zira, cimrilikle ziyâfet olmaz. Dâvet olunanların adamlarının da aç bırakılmaları veya ikrâm sonucunda kendi adamlarının bir haftalık yiyeceklerinin kalması da uygun olmayan bir tutumdur, israftır (v. 8b).

3-Kâ'ide-i Asnâf-ı Cem'iyethâ

(Toplumdaki Sınıflarla İlgili Kâideler)

Ziyafet meclislerinin ve birlikte oturup ülfet etmenin başta gelen kuralı, dâvet olunan kişinin ağırılanmasına yönelik bir topluluk olmasıdır. Nimetlerin ve cömertlik sofrasının açılması da o şahsın şânına lâayık olmalıdır. Davet olunan zâta, kimlerden hoşlandığı sorulup onların daveti gerekir (v. 8b-9a).

'Âli bu görüşünü, ziyafet meclisi düzenleyenlere şöylece öğüt vererek zenginleştiriyor: "Sen sana gerekeni bağışla ve yaratılışındaki cömertlik gereğince lütuf meclisini kurmaktan, halk arasında meclis süsleyiciliğini icra etmekten ve maîşet derdi ile zahîresini tevekkül kilerinde gizleyerek kanaat nakdini himmet kesesinde hazırlamaktan da uzak kalma, Medhinde veya zemminde kim ne derse desin, nimetini yiyenler arasında nankörlük edenler varsa bırak, ne yerse yesinler. Böyleleri şu şîirden ibret alsınlar:

"Ğarka-ı ni'met oldun ey deryâ

"Bilmez isen boğazına dursun

"Bir dilim nânâ döndü her mâhî

"Gözlerin görmez ise nân görsün

"Kor isen şükrün eylemezse dilim

"Yüzünü yâd yerlere sürsün

"Burnuna tuzlu su koyulmaz ise

"Hakk-ı nân u nemekden el yursun" (v. 9a).

Yukarıda "Lütuf meclisi" dediği gibi, cemiyetlerin çeşidine göre isimler veren müellif, bu toplanuların özelliklerini tanıtmakla kalmıyor, bu meclislerin beğenilmeyen yönlerini de tenkit ediyor.

Nitekim, "Gezek sohbeti" ve emsâl, akran arasında yapıla gelen "zurefâ cemiyeti" ile bu meclisleri vesile edip bir civânın sofrada bu-

luşma isteği veya geceleri ayyüzlünün "meclis be meclis" dolaşıp nefisleri tahrik etmesi ve başkalarının da utanmalarına yol açacak bir durumun doğmasına sebep olması uygun bir davranış değildir. Buna şu nazım uygundur:

"Yâr eşiğinde gönlüm ayık seyr istese

"Şeb-tâ-seher dolaş, yürü câm-ı şebâna çek

"Her bir adımda bir kadeh iç la'li yâdına

"Yârân-ı bâ safâ sanalar sohbetün gezek" (v. 9b).

"Kuyruk sohbeti" adı ile meşhur olan meclisde, bir süslü civanın bulunması;

"Bulunmaz hâtırında değme cem'iyetde cem'iyet

"Ben ol kâkul-i perişânımla cem' olmakdadır sohbet"

beytine göre, oturulan yerin dördüncü feleği gibi aydınlık ve parlak olması, aynı zamanda meclisde bir ayyüzlünün nur saçması; sohbetin zarifâne, ziyâfetin levendâne, toplum üslûbunun ârifâne olmasını mümkün kılar. Eğer ziyâfet nöbeti, adı geçen civandan sonra sana gelirse nöbetini sav, aradan çıksın (v. 9b-10a).

"Sıra sohbet"i adındaki "hubrûlarla", "melekhûlar"ın katıldığı meclislerdeki uygun olmıyan vaziyete istekli bulunmaya, nefsânî arzularına uyup "sıra bekarına" gidip sevgilisiyle buluşma tadını tadarak "fisk u fücûr" kadehinden yudumlama yoluna meyletmemelidir. Şu ibret dolu hoş nazma uygun düşmesinler:

"Bir güzel vasla görse muğlimler"

"Yiyebilsek şu ni'meti derler

"Çekülürler sıra bekarına dek

"Sıra sohbetlerini eylerler" (v. 10b).

Fesat ve kötülük cemiyetlerinden uzak kalmak ve "arifâne konukluğla mesrur" olmak gerekir. Âlemin rindi ve tabiatı makbûl bir zarif olunur. Böylece her ziyâfetde ganîmet alanlar arasında bulunur:

"Nakd-i cân bezl iderse âşıklar

"Sanma aşkın me'ali yoklukdur

"Ehl-i ırfâna bezm-i vasl-ı nigâr

"Ârifâneyle bir konuklukdur" (v. 10b).

Cimrilik ve israf konusunda başkalarının kötü düşünmelerin-

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

den sakınmak için "ârifâneyle konukluk" yapmak gerekir. Ve tam bir tevekkülle zararı bile göze alınarak mürüvvet sâhibi olanın kazanç ve menfaati yine kendisine olur. Bunun için;

"Halkdan uzlet etme nissetle

"İttihad eyle ehille ekser

"Der-miyan eyle bir dilim nânun

"Kadrini kıl hılâlden berter

"Oldu cem'iyet üzre olduğu için

"Atlas çarhın ülkeleri ilker" (v. 11a).

4- Kâ'ide-i Huddâm-ı Mecâlis-i 'Ukalâ

(Akıl sâhiplerinin Meclislerindeki Hizmetkârların Bilmesi Gereken Kurallar)

Geleni gideni çok olan bir evin hizmetkârları misâfire hizmette akşamdan sabâha kadar bir mum gibi ayakta durmalıdırlar diyen 'Âlî, hizmet edenlerin dikkat etmeleri gereken davranışlar üzerinde durmaktadır: Ona göre; hizmet edenler, ikide birde efendilerine fısıldı söylemek için sık sık yanaşmamalıdırlar. Olur olmaz bir durum için aşırı giderek gürültüyle, birbirleri ardınca atlı karınca gibi, öteye be-riye koşturmamalıdırlar. Eğlence görünce, olgun davranıp böyle bin-lercesini gördükleri havasını vererek, ziyâfethânelerinde böyle nice-sinde hazır bulduklarını gösteren bir tavır ortaya koymalıdırlar.

Özellikle, "simâlarındaki hüs-n-i edeb" ve çok utangaç halleri yüzlerinden okunduktan öte; yabancıların elini âdabla su dökmede, misâfirlere edeble kahve fincanı sunmada, mum ucunu kesmek için diz çöküp oturmada, hizmet sırasında elini kavuşturup durdukça ayak-larını birbirine binişdirmeyip durmada, dışarı çıkanların mumunu ve ayakkabısını hazırlamada, içeri girenlerin de önlerince kapı perdesini kaldırıp ağırlamada, bâhusus; efendilerini bırakıp başkalarının yüzü-ne bakmada ve eğer köylü ise dehşetinden ağzının suyu akmasında du-rumları besbelli olur. 'Ârif olan kişi böyle bir gözleme ile bu evin işlek olup olmadığını anlar (v. 11 a-b).

5- Kâ'ide-i İmtiyâz-ı Eshiyâ

(Cömertlerin Derecelendirilmesine Dair Kurallar)

"Erbâb-ı keremin" birbirlerinden ayırdedilmesi ve derecelerinin tayininin nasıl yapılacağını Kavâ'idü'l-Mecâlis yazarı şöyle bildiri-yor:

İki cömert insanın cömertliğinde hangisinin daha seçkin olduğunu anlamak için sorulur: "Müddet-i ömründe en büyük ihsânı kime vâkî olmuştur?" Yâni lâıyıkına mı ihsânda bulunmuştur? Kaç para bağışlamıştır? Bağışları arasında, başkalarından farklı olarak, câriyeler, ğilmânlar, ayağı çabuk atlar, samur postlar ve vaşak hilatler var mıdır? Ya da katar katar katırlar veya yavru develer mi vermiştir? Dinar veya dirhem ise miktarı ne kadardır? Hangisi fazla ise, tam bilgi alındıktan sonra, kimin cömert olduğuna karar verilip hakkı teslim edilmelidir. Yoksa sâdece mansıbına bakılarak karar verilmemelidir (v. 12 a-b).

Cömertin cömertliğini tesbitte ince ve hoş bir yol vardır diyen Mustafa 'Âli, bu yolu şöyle göstermektedir: Bir cömert on bin filoriye sâhip olduğu halde, defaten bin dînar hîbe etmiş, bir başkası yüz bin filoriye sâhibken; iki bin, beş bin veya dokuz bin sikke altın bağışlamış olsun. Bu durumda bunun iki bin veya daha fazla vermesi, diğerininkinden fazla kabul edilerek; "himmet ve zenginlikte; cömertlik ve sahilik meydanının yuları senin elindedir" demek câiz değildir. Zira kudret farklıdır. Birinin bin altını diğerinin on bin filorisi ile eşitlik bakımından birbirine denktir. Böyle olunca, defaten on bin filori de bağışlamış olsa ikisi birbirine denk kabul edilir. Neticede, hangisinin cömertlikten yana fazla fazilet ve marifeti varsa o öne geçer. Meğer ki verdiği on bir bin altın veya onun gelirinden bunun ki fazla ise, bu takdirde bunun lutuf ve keremi tercihe ve takdîre şayan olur (v. 12b-13a).

6-Kâ'ide-i Ağbiyâ-i Ağniyâ ve Ğalat-bahşân-ı Süfehâ

(Zenginlerin Ahmaklarına ve Düşük kişilere yapılan yanlış bağışlara dâir kurallar)

Cömertlik ilâhi bir iltifattır. Onun için de lâıyıkına yapılmalıdır. Ehil olmayana kitap bağışlamak cevâhiri kazurâta atmaktır. Korkaklara ve kadınlara silah hîbe etmek "bir seyf-i mücevheri" dipsiz kuyuya bırakmaktır. Bu, ömründe kürk giymeyenlere "zerdâvâ" (derisinden kürk yapılan bir hayvan) vermek, kumral kürkle iftihar edenlere samur ve vaşak hediye etmek, at ve katıra dîbâ çul örtmek ve odun taşıyan eşeğe "peleng-i sî-renk" giydirmek gibidir. Bu görüşlerini 'Âli şöylece nazma geçirmiştir:

"Nâ-mahalle olan atâ vü sehâ

"Bir ameldür ki ola mahz-ı riyyâ

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

"Nâm çün bahşış eyleyen nâ-merd

"Şol mürâyidür ide ekl-i ribâ

"Etme şehr oğlanına bezl-i dîrem

"Hüsne ger olursa mâh-ı likâ

"Her biri bir eve vebây-ı 'azîm

"Farz u vâcîbdür ol vebâdan ibâ

"Ehl olan ülfet etmez anlarla

"Meğer anlar ki içlerinden ola" (v.13 a-b)

Yazar, kendi devrinde, ehil olmadığı halde kendilerine ihsan ve cömertlikte bulunan veya lââyık olmayanlara 'atıyyeler veren benzeri ğabîlerin "ehl-i kalemden peydâ" olmuş miras yiyici çelebiler arasında türediğini bildirmektedir. Halbuki böylelerinin iki akçalık bir halatla asılmamaları yüzünden halka cefâ edilmiş olunduğu görüşünde olan 'Âlî, lââyık olmayanlara, "zinâ-zedelerden kese kese" altın ve gümüş bağışlama, etek dolusu para hibe etme işinin yapılageldiğini belirtmektedir. Böylelerini hayatında örnekleri ile gördüğünü kaydeden müellif, nedimlikle malum bir rezîle, lââyık olmadığı halde üç beş at verildiğini, buna karşılık, aynı meclîsde bulunan feylezof ve faziletli bir şahsa ki, kendisi hacca gidecekti ve kendisine katar katar deve ile katır yükleri verilse çok az ihsanda bulunulmuş olurdu, galîba başka bağışlayacak kimse bulamadığı için buna yaşlılara âit bir tûlbend vermekle yetindi. Üç at bağışladığı nâ-dândan azımsamaması için özür dilemesi, tûlbend verdiği ise bunu çok görmesi, fazilet sâhibi bu kişiye bağlı olmadığını ve kendisine itibar etmediğini gösterir (v. 14 a-b).

Yine en garip mürüvvet örneklerinden birini veren tarihçimiz, aynı zamanda devrinin insanlarını eleştiren bir ifade kullanmaktadır. Bu örnek, fazilet sâhibi bir kişinin eserine gösterilen şu davranıştır. Esere rağbet ettiği halde, bu eseri istinsah eden kâtibe ihsân ettiği ufak tefek şeylerin ancak onda birini müelliflerine lââyık görmesi, bu müellife karşı cimrilikle davranıldığını gösteren bir davranıştır. Zirâ, mazmun ve me'âlin kitapta olduğunu bilmeyip karalamaya rağbet göstermesi, onun adâlet ve insaf sâhibi olmadığını ortaya koymaktadır. O tarihte Van'da beylerbeyi olan Muhammed Paşa'nın oğlu Ferhad (öl. h. 1004/m.1595) böyle davrananlardan biridir. Bu davranışı deliliğini ortaya koyar. Ben de kendisini bütün kalbimle lânetlemiştim. Bu galat-bahşlığını ayıplamıştım:

"Lanet anun gibi mürüvete kim

"Müstehakkından ide katre dirîğ

"Keff-ı dūr-pâşî evc-i himmet olup

"İde ihsânını denilere miğ" (v.14 b-15 a)

Yazar, burada istinsah edilen kitabın adını ve yazarın vermediği gibi olayın vuku buluşuna dâir geniş bilgi vermekten de kaçınmıştır. Bu durum, söz konusu kitabın müellifin kendi eseri olabileceği konusunda bizi şüpheye düşürmektedir.

7-Kâ'ide-i Yârân-ı bâ-safâ

(Gönül Şenliği Olan Dostlar Meclisi Hakkında Kurallar)

Üslûbunun özelliklerinden biri olarak zikredeceğimiz bir ifade tarzı kullanan Gelibolulu Mustafa 'Âlî, yazdığını kuvvetlendirmek için; akıl sâhibi ve feylesof meclislerine katılanlarca malûm olduğu gibi ifâdelerle söze başlamaktadır. Burada da örneğini gördüğümüz bu ifâdeden sonra yazarımız; dostlar meclisinde ve vefalı dostların bir araya geldikleri topluluklarda, ekmek ve tuz hakkı gözetilmelidir diyerek şöylece devam etmektedir: Hakikî dostluk ve kardeşlikten dolayı yiyecek ve içeceği beraberce yiyip içmenin yanında, özellikle, meclisin ileri gelenleri rağbette ve yeme içme işlerine onların izni ile başlamaya dikkat gösterilmelidir. Bunun için de bir meclisde mevki ve mertebesi yüksek olan biri bulunmalıdır. Bir toplulukta sözü sohbeti dinlenir, fâzıl ve hünerli bir kişi ister baş koltuğa otursun, isterse hemen kapı arkasına otursun, herkesin gözü ve kulağı onun konuşmasında olmalıdır. Anadolu sohbetlerinde görüldüğü vechile "aşura aş" gibi karıkarışık, Arap ülkelerindeki ziyâfet ve oturmalarda yapılageldiği gibi herkesin söze karışması tarzında olmamalıdır. "Yani ki söyleyen bir ola, dinleyici vâfir ola. Baş başa çatup ikişer ikişer söyleyici nâdir ola." (v. 15 a-b).

'Âlî'ye göre, akıl sâhiplerinin meclisi bir "piyâle-i musaffâ"dır, yani temizlenmiş bir kadeh gibidir. Safalı dostlar da bu meclisin ömür uzatan şarabı mesâbesindedirler. Dostların sohbeti, hayatın varlık sebebi olan su gibi, meclisi süsleyen bir bâdedir. Zevksiz geçen bir sohbet, neşesiz kadeh içmişe benzer. Muâşeret lezzeti olmıyan bir meclis acılaştır ve kadehi kırılmış yüz yıllık sarhoşun içişi gibi alçalmış bir topluluğa döner. Bâzen de iki âkil birbirleri ile sohbetleri sırasında bir başkası hâricden gazel okur, ortaya bir söz atar. Sanki sıcak suya bir kâse soğuk su katar. Böylece, devam etmekte olan sohbet münâsebetsiz sözlerle bozulur. Kopan tesbîh taneleri dağılıp yayılır. Tertib ve düzen, "cümle-i mu'teriza" gibi araya girildiği için bozulur. Bilhassa, kelimele-

ÂLÎNİN "KAVÂ IDÜL-MECÂLİS"İ

rin cevherleri nazım ve nesre ait olduğu halde, sebatsız halt-ı kelam eden kişi yüzünden, şâir ve münşiye hakaret gibi gelen saçma sapan sözler edilmiş olur. Yazar burada, eseri olmadığı halde söz söylemeye kalkışanlara, manzum ifâdelerle çatıyor (v. 16 a-b).

Ünlü bir kimseye, özellikle hizmetkârlarının hazır bulunduğu bir yerde akrânından birinin lutuf ve kereminden bahşederek, onun e-
linin altındakilere dinar ve diremi bolca verdiğiinden söz etmek, kendisine "sen dûn himmetsin" demektir. Onun adamlarına da; "siz riâyetten mahrûmsunuz" diye söylemektir.

Bir insanlık hasleti olarak bazı hediyeler görüldüğünde de, başkalarının hediyelerini anıp vasf etmek, "belki filanın tuhfesi, bu seyr-
itdüğümüzden yâd-kâr ve a'lâdır" mânâsına gelir ki, böyle davranmak, söz söyleme üslûbundan haberdâr ve meclis âdâbının sırlarına vâkıf olunmadığına işâret eder.

Söze başlama büyüklere mahsustur. Küçüklerden birinin bu kurala riâyat etmeksizin öne geçerek söze başlaması, yani "sadr-nişin olan söylemezden evvel, bezm ashâbından birinin tekellümü ilm-i âdâbda galat-ı fâhîş" ve dostlar arasında ünsiyet peydâ etme alışkanlığından mahrum olmaktır (v.17 a-b).

Mevki ve rütbesi yüksek olan bir kimseye hulûs çakmak ve sevgisini göstermek için; "fûlan senin hakkında nâ-sezâ söyledi. Ben anınla cîdâl etdüm ve fûlan sana ta'n u la'n eyledi, ben kıtâle müeddi niçe kil u kâl etdüm" demek sûretiyle o şahsa kendisi lânet etmiş gibi olur. Ondan duymadığı yalanı muhtemelen kendisi itiraf etmiş demektir. Böylece dedikodu vâri mânâsız konuşmalar, "üslûb-ı musâhabet" in bilinmediğine işâret eder (v. 17 b).

8-Kâ'ide-i Firâş-ı Meclis-ârâ

(Toplantı Yerlerinin Döşenmesi ve Süslenmesine Dair Kurallar)

Sîpâhî olan bir kimsenin bir çift kırmızı kilimle meclisini döşemesi mümkündür. İki tane aynı renkli battâniye ile de toplantı yapılabilir. İki kilimle, iki battaniye temiz olmak şartı ile meclisin döşenmesi için yeterlidir. İbrîşim kaliçalar, Selânîkî ve Horasânî keçeler döşenmesi ve meclis sâhibinin düzenlemesini görenlerin, kendi durumlarını ayaralamaları için bir ölçü olabilir (v. 18 a).

Kapısı dâima açık, sofrası hazır, kendisi ve hizmetkârlarının meşgûliyyeti sebebi ile kaliçaların, keçelerin temizlenmemesi sebebiyle toz içinde olması bu eve çok gelip gidenin bulunduğuna işâret eden 'Âlî, bir eve üç dört parça kaliça döşenmeli, bir çift halıdan fazla kaliça

ile süslenmelidir demektir. Özellikle iki taraflı olan keçeleri birbirine uymuyabilir. Makkatlar ve velenselerde ise bir örneklilik aranmaz.

Yastıklar, kadınların işlemiş olduğu nakışlı ve kadife parçalarından olabilir. Bir yastık bir sedire yeterli olabileceği gibi dört duvarda yastıkla süslenebilir. Bununla beraber kadınlara mahsus kalın minderler serilip, nihalilerin altına Yanbolu kebeleri yerine yataklar döşenip, kadınca zevk gösterilmeli.

Sofra kurulduğunda da; nakışlı peşgîrler ve hayal işi mahremeler (işli havlu) ile, benzeri olmıyan kapkacaklar, farklı farklı sahan ve tepsiler, su ve hoşaf için de İznikî bardaklara eş çiniler olmalı.

Leğençe, şamdan ve ibrikle buhurdan gibi şeyler erkeklere, sipâhilere yakışır tarzda süslenmeli. Bunlar kadınlarla, rezil ve sefil kimselerin yapageldikleri tarz ve üslûpda olmamalıdır. 'Âli, bu tarzın nasıl olduğu hakkında açıklayıcı bilgi vermemektedir. Eğer hâne sâhibi bu süsleme tarzına uymazsa, akranları arasında cömertlik noktasında nokta gibi bir kişi olarak bile kabul edilmez diyen 'Âli, şu görüşlere yer vermektedir: Yastıkların çokluğu kadınların âdetidir. Sofrayı buhurlanmış mahremelerle süslemek, yiğitlerin sanatıdır. Yemek ikram edildiğinde de ileri gelen zevâta birer çerik mahremesi verilmesi, meclisin buhurunu, mükeyyefâtını, kahvesini ve bolca çerezi bulundurmak da, rindlerin büyüklerinin himmetlerinin yüceliğine işâret eder. Bu görüşlerinden sonra yazdığı manzum kısımda şâir, mahreme yerine peşgir verilmesini acı bir dille tenkit etmektedir. (v. 18 b- 19 a).

'Âli'ye göre; yârânın toplandığı hânede silah ve gümüş âletler asılmamalıdır. Fakat, mîr-i meclise yakın duran bir silâhın, sâdece kılıç kabzasındaki süsünden dolayı, onun görülmesi niyetiyle asılmış ise bir zararı yoktur.

Tahtadan yapılan raflar nefis kitaplarla, divitler, çan saatler ile bazı hırdavat ve kemanhâne tertibine çeşit çeşit nice âlet konularak süslenmesini meclis sâhibinin durumuna göre değerlendirmek gerekir. Ekâbirden olan ehl-i kemal, tanınmış bir zât için böyle bir durum normal karşılanabilir. Aksi halde, olur olmaz bir kişinin böylece düzenlemesi haddi tecâvüz gibi sayılır.

Orta sınıftan sayılan sıpah, zaim ve ekâbir kulu nâmındaki bazı cömert kişiler ve küttâbdan kabul edilen nedîmler bir hizmetkâra sâhiplerse ve sâdece bir odaları varsa, bu odaya silah ile diğer âletlerin birlikte asılarak süslenmesi câiz görülebilir (v. 19 b- 20 a).

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

9-Kâ'ide-i Büyût ve Me'va ve Mesâkin-i Behişt-âsâ

(Cennet Gibi Evler, Mesken ve Mahallere Dair Kurallar)

'Herkesin meskeni zâtına lâayık" ve hânesi ile binası "tab'ına ve şânına muvâfık" olmalıdır diyen 'Âli, değerini bilip haddi aşmamak ve sipâhilik sanıp değersizlerin yoluna sapmamak gerektiğini belirterek, mesken sâhibi olacakları şöylece dört guruba ayırarak derecelendirmektedir:

1- Yeniçeriler, garibler ve bölük halkından olan sipâhiler ile imâret kâtipleri, dânişmendler ve Divân-ı Âli hizmetindeki talebelerle bunların benzeri zarif kimselerin yalnız bir odaları olursa, bunu şânına yakışır bir döşeme ve levâzımatla kaplarlar.

2- Bunlardan daha yukarı mevkileri işgal eden devrin zâimleri, divân kâtipleri, çavuşları, sofrâ hizmetine bakan çâşni-girânı, müteferrikaları (devlet adamlarının emirlerini götüren kimseler), Sultanların imâretlerinin mütevellîleri ile yüz elliye varıncaya kadar ki kasaba kadıları ve ellişer akçalı müderrislerle bunların benzeri kimselere; biri kendilerine mahsus "müzeyyen", diğeri de hizmetkârları için iki mesken gereklidir.

3- Beylerbeyi çocukları, tımar defterdârları, kethudâlar, saray ağayarı ünlü büyük beyler ve altmışar akçalı müderrisler gibi tanınmış ahâli kesimine; en az üç mükemmel mesken lâzımdır. Yukarıda yer aldığı gibi gerekli olanların dışında, üçüncüsü, misâfirlere tahsis edilmiş olmalıdır.

4- Bunlardan ayrı olarak, pâdişah hazinelerinin defterdârları, pây-ı taht'ın bilgin kadıları, emir verme yetkisine sâhip eyâlet beyleri (hukkâm), ülke yönetiminde söz sâhibi beyler (melikü'l-ümerâ) ile kazaskerler ve şeyhulislâmlara en az beş mükemmel mesken gerekir. Biri, "birün-ı divân-hâne-i sâmi-mahal", diğeri ona bitişik eşsiz bir misâfirhâne, üçüncüsü "enderün-ı hâvet-hâs", dördüncüsü de; özel hizmetçilere mahsus bir mesken, beşincisi ise; karakullukçu adındaki gilmâna ve okuma yazma ile sanat öğrenmek üzere acemî hizmetkârlara tahsis olunacak yerdir (v. 20 a- 21 a).

Burada müellifin belirttiği meskenin birer müsta'il müstemilâta sâhip ev olmayıp oda olduğunu tahmin etmekteyiz.

10-Hâtîme-i Nasîhat-fezâ Der Kavâ'id-i
Mevâdd-ı Şettâ

(Çeşitli Konularda Öğretler)

Bu son bölümün başlığından da anlaşıldığı gib. çeşitli konularda öğütler verilmektedir. Müellif ele aldığı bu konularda bir bütünlük gözetmemektedir. Biz de müellifin usûlüne uyararak, 'Âlî'nin öğütlerini şöylece sıralamayı uygun bulduk:

- 1- "Bir dost, bir dostu sohbe te yani ki 'ays u işrete ve musâhabete dâvet eylese, varmamağa ecelden gayrı mâni yokdur"
- 2- İfrâta kaçarak, yemek ikram etmek sûretiyle "uluvv-i himmet" olunmaz.
- 3- Nimet yedirmekle mürüvvetli olunur, ama, bahşişe alışkın olunmazsa "dûn-himmet" sayılır.
- 4- Kendi kilerinde tedâriksiz bulunup, çarşıdan harc görerek yemek çıkarmak makbul değildir.
- 5- "Merd-i ârife fazilet veren me'ârif-i külliye dir". Çeşitli nimet konulan sofrada "bazar ekmeği" ile yetinilmesi uygun olmıyan bir kavranıştır.
- 6- Çok hizmetkâr bulundurarak, kimini çıplak koyup kimini donatmak makbûl davranış değildir.
- 7- "Ni'met oldur ki az ola, uz ola".
- 8- Meclisde inatçılık yaparak, aralıksız tavla, satranç gibi oyunlar oynamak; "me'ârifden behreleri yoğduğunu bildirmekdir".
- 9- Sâzendelere devamlı saz çaldırıp, onları dinlemeyip kendi kendileri ile sohbe te dalmaları zevksizliğin alâmetidir. Akıl sâhiplerinin meclisinde saz dinlemek "üç nevbete dek câizdir". Fazlası meclis-i fisk u fücûra düşürür. (Buradaki nevbetten kast fasıl olmalıdır).
- 10- Yârâna i'zâz u ikrâm; girmede çıkmada, gelmede gitmede ayağa kalkmada hürmet göstermek gerekir. "Tekellüfümüz yoktur" diye ihmal olunmamalıdır.
- 11- Fâhişelerin, gilmân ve kahbelerin bir araya gelmeleri, fisk u fücûr meclisleri islâmın şartlarına muvâfık değildir. İslâmın şartlarına yakışmayan "evzâ-ı zemîme"; dindar ve mahrem şeylerden kaçınan kimselerin yaşayışına da yakışmaz (v. 22a-23a).

Kavâ'idü'l-Mecâlis'in mukaddimesi gibi çeşitli konulardaki öğüt-

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

lerin yer aldığı bu son bölüm de uzun tutulmuştur. Yukarıda sıraladığımız öğütlerin arkasında, birbirine zıt davranışlardan bazıları zikredilerek, uygunsuz olan bu davranışlara tenkitçi bir gözle bakılmaktadır:

1- Esbâb satıp ziyâfet vermek tam bir cömertlik örneğidir. Ama, borca girerek ni'met yedirmek deliliktir.

2- Rezillere şeker şerbeti sunmak, "eşrâf-ı nâs'a bekmez şerbeti" ikrâm etmek gibidir.

3- Sefil kimselere kahve fincanı ile kahve vermek, "nasâra kavmine berş u afyon" yedirmek gibidir.

4- Rezil kimselerin hizmetkârlarının iskarlat çuka giymesi, ekâbir hizmetkârlarının aba giymesine benzer.

5- Olur Olmaz kimselerin adamlarının atlas ve kemhâ edinmeleri, vezir ve beylerin mahremlerinin alelâde elbise giymeleri gibidir.

6- Orta sınıf insanların hizmetkârlarının kürk edinmeleri, zengin kimselerin yaz gününde kebe giymelerine benzer (v. 23b-24a).

Bundan sonra, hizmetkâr edinmede dikkat edilecek hususlara değinen Kavâ'idü'l-Mecâlis müellifi, sözü lüzumsuz uzatmaktan kaçındığı için risâlede tefsîlâta girmediğini ifâde etmektedir (v. 24 b).

Kullanılacak eşya, âlet ve edevatın kimler tarafından, nasıl kullanılacaklarına dair örnekler veren 'Âlî, kitap toplayanların hangi maksat ve niyetle kitapları muhâfaza ettiklerine işâret ederek bu hususlardaki görüş ve kanaatlerini de belirtmektedir (v.24b-25b).

Yapılacak sohbetlerin zamanı ile bu sohbetlere katılan misâfirlerin gitmeleri hakkında ilgi çekici kanaatlerini bildiren müeellif; kurulan sofrada bulunacak yiyeceklerle ilgili şu bilgileri vermektedir:

En kısa gecelerde gece sohbetleri münâsib olmaz. Amma uzun gecelerde de sekiz saatten ziyâde oturulması da caiz görülmez. Meğer ki meclis, zevk ve safâ alınan yârânın eğlence meclisi olsun. Bu durumda mutribların söz ve sazlariyla gönle hoş gelen havaları çalmaları hâlinde meclisin uzaması câiz görülebilir.

Uzak yerden gelen yârânı gecenin ortasında yollamak yolsuzluktur. Kendisine ısrar edildiği halde yine de gitmek isterse izin verilebilir. Kardeş ve dostları meclisde alıkoymak hatırnâzlıktır. Buna rağmen, gitme arzusu bir kaç kere tekrarlanmışsa müsâade edilmelidir.

Gece yarısında kurulan sofrada, mevsimine göre yemişler ve tat-

lılarla bir kaç kâse hoş-âb bulunmalıdır. Bu sofrayı kaldırıldıktan yarım saat sonra da kalkılması gönül ehlinin yapması gereken uygun bir davranış olur (v. 26 a-b).

I. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

- 1- Mehmet Şeker, Gelibolulu Mustafa 'Âli ve "Mevâ'idü'n-Nefâis fi Ka-vâ'idü'l-Mecâlis" Adlı Eserinin Tahlili, I-II, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi (İlâhiyat Fakültesi), Doktora Tezi, Erzurum, 1978, 73-75.
- 2- Aynı tez, 83.
- 3- Aynı tez, 73-90.
- 4- Nermin Pekin, XVI.Asırda Bir Âdâb-ı Mu'âşeret Kitabı, Kubbealtı Mecmuası. Yıl: 2, Nisan-1973, S.2, s.60-68.
- 5- Mehmet Şeker, Kavâ'idü'l-Mecâlis, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, V, İstanbul, 1982,228.
- 6- Kavâ'idü'l-Mecâlis, İst. Ün. Kütüphânesi, Nu:3543, v.1b-4b; Burada gösterilen (v.) varakları göstermektedir.
- 7- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.4b-5a.
- 8- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.5a.
- 9- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.5a.
- 10- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.5a.
- 11- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.3a.
- 12- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.27b.
- 13- Mustafa 'Âli, Mevâ'idü'n-Nefâis fi Kavâ'idü'l-Mecâlis, (Neşreden: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Kürsüsü), İstanbul, 1956, 5-6; Mehmet Şeker, adı geçen tez, 104-105.
- 14- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.23a.
- 15- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.26b'de "... Yeryüzüne dağılımız." (K.Cuma Sûresi(62), 10) mealindeki ayetin sadece bir bölümünü almıştır.
- 16- Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn, I, 243; Brockelmann, GAL, I, 196/211.
- 17- Güvenilir bir râvî olmadığı kaydedilen bu zât için bakınız: Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl, I, 7, 1963, 491; İbn Hacer, Lisânü'l-Mizân, II, Beyrut, 1971, 208.
- 18- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.6b.
- 19- İbn Nedim, el-Fihrist, 183.
- 20- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.7a.
- 21- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.7a.
- 22- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.11a.

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

23- Kavâ'idü'l-Mecâlis, v.15a.

24- Atsız, 'Ali Bibliyografyası, İstanbul, 1968, 46.

25- İbnü'l-Emîn, Mustafa 'Ali Menâkıb-ı Hünerverân neşrinin öncesine yazdığı "tefkikriâme" İstanbul, 1926, 87/dip not: 1.

II. BÖLÜM

KAVÂ'IDÜ'L-MECÂLİS'İN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

Buraya kadar, yazılışı, dili ve üslûbu. kaynakları ile nüshaları ve muhteviyâtı hakkında bilgiler verdiğimiz Kavâ'idü'l-Mecâlis'in transkripsiyonlu bir metnini de bu bölümde bulacaksınız. Bu metin yukarıda da belirttiğimiz gibi. hem nüsha farklarını göstermekte, hem de daha önce yapılan transkribe çalışmasındaki yanlışlıklardan bazı örnekler verme düşüncesiyle hazırlanmış bulunmaktadır.

Metinde √() şeklinde gösterilen rakamlar, esas alınan İstanbul Üniversitesi Kütüphânesindeki 3543 numaralı nüshanın varaklarını göstermektedir. Diğer numaralar ise, nüsha farkları ile metinde yer alan arapça cümle ve deyimlerin mânâlarının verildiği dipnotlardı. (M) kısaltması esas aldığımız nüshaya, (S) kısaltması Süleymâniye Kütüphânesindeki nüshaya ve (T) kısaltması ise İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsündeki transkripsiyonlu metin ile aynı Üniversite Kütüphânesinin diğer nüshasına aittir.

Baskı zorlukları sebebiyle bazı transkripsiyon işaretlerinden kaçınılmıştır. Buna karşılık metinde, tereddüd duyulan bazı kelimeler, soru işareti konularak gösterilmiştir. Buna rağmen sıhhatli bir metin elde edilmeye gayret edilmişse de, müstensihlerin hatâli yazılarından dolayı bizim de halledemediğimiz bir kaç kelime kalmıştır. Hatta bu sebeple yanlış okuduklarımız da bulunabilir.

KAVÂ'IDÜ'L-MECÂLİS

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Pes-ez-sitâyiş ü hamd ü senâ ve niyâyiş ü ta'dâd-nu'mâ ve silât-ı salât-ı bî-intihâ bir rûh-ı revân-ı Sultân-ı asfiyâ a'ni bih Muhammed Mustafa صلى الله عليه وعلى آله الادباء nigârende-i sahâif-i sâdk u safâ ve nümâyen-de-'i letâ'if-i hullân-ı bâ-vefâ bende-'i ser-efgende-'i ednâ Gelibolulu 'Ali Mustafa أدام الله تعالى نعمه العظمى² ba'z-ı zurefâ-'i zamân ve buleğâ-'i nâdire-dân ve şu'arâ-'i hurde-binân kelâm-ı cevâhır-nizâmindan şöyle iz'ân eyledi ki bir şeb simât-ı 'âlem-i bâlâ keşide vü müheyyâ ve tabakhâ-'i tabakât-ı çarh-ı minâ nakl-ı nücûm-ı bundik-ı

rûsûm ile müzeyyen ü muhaşşâ 'ale'l-husûs ağniyê-'i rüzgâr bast-ı sofra
le şem' gibi nümûdâr ve eshiyâ-'i kerem-girdâr bezl-i ni'metile hased-
kerde-'i ahissâ-'i kem-mikdâr olup herkes yârânı ile 'ay'ş ü 'işretde ve
her hasîs-i nâkes-nân-ı huşki ile künc-i √(2a) mihnette ³ ve mezelletde
ayyâşlar devr-i câmile gerdûndan kâm almada ve kallâşlar zevk-i
nüdâmile felekden intikâm almada zen-perestler lâle-hadd nigârlar
le 'âr u nâmûs harmanını yeke vermede ve mahbûb-dostlar serv-kadd
lîl-dârlar ile bûs ü kenâr şeftâlülerini dermede ⁴ L i - m ü n ş i ' i h i :

Şol ki ashâb-ı 'ızz ü devletdür

Sohbeti mûcib-i sa'âdetdür

Ni'metin yer Hudâ'ya şâkir olur

Vaktiyle namâza hâzır olur

Okunur ba'd-ezân kitâb-ı 'ulûm

Bilinür niçe dürlü fazl ü rûsûm

Geh tevârih okur alur lezzet

Selefin zikri mûcib-i 'ibret

Geh kılur yâd-ı nazm-ı güher-bâr

'İşk olur 'âkıbet o şî're şî'âr

Ehl-i câh u celâl ise ammâ

Fuzalâ yâdı müstehabdur anâ

Tâbile 'âlemin hikâyâtın

Bî-bakânın fenâsı hâlâtın

Meclis oldur ki anda tâ'at ola

Ne mesâvî ola ne ğıybet ola

Bî-namâzin mürrüvveti kem olur

Meclis mahz-ı ğussa vü ğam olur

Ve bi'l-cümle ihyâ-'i leyâlî hâb-ı gafletden râcih ve ısgâ-'i √(2b)
kelimât-ı ahâlî nısf-ı 'ilm idüği vâzıh olmağla yârân-ı bâ-safâ müdâm
birbirleriyle yerler içerlerdi. Ve hullân-ı peymâne-peymâ eyyâm-ı
adâlet-i pâdişâhîde âb-ı revân veyâhûd mest-i medhûşân ⁵ gibi hös
geçerlerdi. Fe-lâ cerem ol gece ba'zı rindân ve ashâb-ı divândan niçe rû-
şinâsân ol 'asrın a'yânından birinün simât-ı şâmesine mihmân ve ser-
vân-ı hengâmesinde ülker gibi cem'iyyetle nümâyân olub siyâk ü si-
yâk iktizâsına göre havâdis-i gerdûnun 'acâ'ibi ve mebâhis-i çarh-ı bu-

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

kalemûnun eşkâl-i garâ'ibi ⁶ her devrûn icâb itdügine göre hareketi ve her meclisün dehr istid'âsına münâsib cem'iyyeti kezâlik akrân u ek fânun birbirlerine 'arz-ı meveddetleri ve ahillâ vü eviddânun 'ayş u nû-şile ülfetleri tezekkür olundıkda her kişi iz'anına münâsib tayy-bevâdî ve kat'-ı sebâsib ederek 'âlemden sehâvet bisâtı dürüldü. Ve ben Âdemden mürüvvet simâtı düşürildi. √(3a) Sofrasında bir kurs der meyân eder kimse bulunmaz oldu. Meger ki hâle de bedr temâm ve kimse kimseye bir dilim nân sunmaz oldu. Meger ki hilâle hurşid-i benâm Ğazal-i, li-mü'ellifihi:

Kem oldu zevk u şâdî devr-i âdemdein vefâ gitdi

Hakikat câmı sındı bezm-i 'âlemden safâ gitdi

Mürüvvet bahrı mürvarîdînün ğavâsı ğark oldu

Dönüb girdâba deryâ-yı keremden âşinâ gitdi.

Kerm nevberlerin bezl etmez oldu devha'-i himmet

O yüzden şive her nahl-i şeyemden ⁷ mutlakâ gitdi.

Gönüllerden recâ nâyâb u nâ peydâ degül kat'a ⁸

Veli her mâlik-i dînâr u dirhemden sehâ gitdi.

Eğer kân içre bin merdüm görürse ağlamaz kimse

Terahhum demlerinde çeşm-i pür-nemden 'atâ gitdi

"Eyâ bu cem'iyyetlerün perîşanlığına bâ'is neyiki 'acaba sâbıkda ki ülfetlerin bi-nîşanlığına sebep-i hâdis √(3b) ne nesneyiki kimi ğü-nâh kem-keremleründür ki bezl-i mâl eylemezler' ve kimi baht-ı siyâf mîr-i muhteremleründür ki erbâb-ı tab'ı ilerü çekmezler ve kendüle hisset ederler, bir alay mürteşilerdür ki yerler ammâ yedirmezler" diyü bir mikdâr bahs-i 'aklî ve bizâ'aları muktezâsınca cidâl-i naklî vü-kû'undan sonra ol sohbetde ki musâhabet bu mahalde ğayet ü nihaye buldı ki bezl-i ni'met idenleri sayalar. Ve kerem ehli cevz-i ma'dûd olmağla bi-tarîkî't-ta'dâd anlara parmak dolayalar. Fi'l-vâkî' öylece vâki oldu. Târîh-i mezbûr ki sene hamse ve tis'in ve tis'ami'ete esnâları idi. Pây-ı taht-ı 'aliyye mahmiyye'-i Kostantiniyye dâr-ı na'iminde ne mikdâr kerim ü cevvdâr vârid idüğü şâyi ⁹ oldu. Ve bi'l-cümle vüzerâdar başladılar kimini medh ittiler ¹⁰ kimini seng-i ta'ne ¹¹ ile taşladılar. Tâ çavuşân-ı dergâh ve küttâb-ı divân-ı Şâhin-şâh ¹² idâdine inince (az taşladılar ?) ¹³. Fe'em mâ şol kimseleri ¹⁴ yâd ittiler ki şebân-rûz belki her sâ'at-i firûz kapusu gibi sofrası küşâde ve vâridîn ü sâdirîne ni'meti hâzır u âmâde hidmet-kârları √(4a) şeb tâ seher makâm-ı hidmet de kemer-beste vü istâde ve meclis dağıldıkdan sonra hânelerine

'azm edenlerin şem' u fânûsları bezl-i rûr u ziyâde ve bilâ-nühûz u hareket anda kalup istirahat dileyenlerin câme hâbları ve firâşları gösterânide vü nihâde ola. Li-münşi'hi:

Kimseden eylemiye bizârî
 Ne efendisi ne hidmet-kârî
 Tatlu diller dökeler mihmâna
 Kapu açıklığı rindâne gerek
 Ekşi yüz göstereler nâ-dâna
 Kapucu men'i ahır yâ ne ¹⁵ gerek
 Hoşdurur bâb-ı küşâde ammâ
 Nâ-sezâyâ kapunun bendi sezâ
 Herkese açuğ olan bâb hemân
 Der-i hammâma döner ey nâ-dân
 Ev odur sâhibi zabtında ola
 Ya'ni 'akdinde ve rabtında ola
 Ev midir ol ki şebân-rûz 'avâm
 Geh gire geh çıka gûyâ hammâm

N e s r : Fe-lâ cerem bu tarikle her mîr-i bâzilü'n-ni'am ve her debîr-i şâmilü'l-kerem ve bi'l-cümle esâğîr ü ekâbir " ¹⁶ كابر ا عن كابر " sayıldıkda kimini mansıbına binâ'en takdîm etmişler. Ve 'ulüvv-i şânuna göre sofrasını tercih-i kavîm etmişler. Ve kiminin $\sqrt{(4b)}$ dünyâ cîfesine nazaran rütbesi dûn ve anın mansıbından sâ'irlerin mansıbı efzûn olmağla zikrini te'hîre koyub ğadr-i dilim etmişler. Ve'l-hâsıl bir hadd beyân edememişler ki 'adâletle insâfî şâmil ola. Ve bu ta'rif ile tavsîf kılmanışlar ki her kişi ol edâyâ kâ'il ola. Pes bu hakîr ki ol tarîk-i ni'met-refîkın otuz yıllık sâlikî ve bast-ı bisât ve samt-ı simât mezâ-yâsının bir karn-ı kâmil mâlikî husûsâ ri'âyet-i ihvân ve ziyâfet-i hül-lân ve cem'iyet-i rindân ve mücâleset-i hüner-mendân menâyâsının her cihetle müheyyâlîği ¹⁷ olup gâh kudret ü ğinâ hâlinde pervîn gibi cem'iyetim müşârün ileyhi bi'l-benân ve gâh kaht-ı vüs'at ve ğalâ sâlinde benâtü'n-na's-ı berîn mânendi meclisimde killet-i yârân mukarrar oldıktan mâ'adâ temâm yirmi sâldir ki encümenimde encüm gibi şem'-ı revğan yanmadı ¹⁸. Ve bezm-i nişîmenimde sükker-i mükerrer şerbetinden gayra kimse kanmadı. Meger ki 'unfuvân-ı şebâb hâlindeki nûş-ı şarâb ve zülâl-i $\sqrt{(5a)}$ bâde-i nâb ola veyâhud keyfiye-

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

ti yübüset-me'âl hılâlindeki hem-reng-i la'l-i müzâb olan kahve-i germâb ola. Çünkü tahkikât-ı zürefâyı işitdim. Ve tedkikât-ı üdebâyı bir yâr-ı güzinden gûş etdim. Bilâ-liyâkat-ı istihkâk bir nedimi bir kerîmden tercih gadr-i kabîh ve zulm-i sarîh idüğüne müte'allik ba'z-ı mukaddemmât gavrına yetdim ki işidenler tahsîn ü pesend itdiler. Ve bu bâbda bir risâle tahrîr olunmasına kendüleri minnet-mend itdiler. Nev'an rızâ ve mültemislerini kazâ semtini gösterince haylice inbisât 'arz eylediler. Fe-lâ cerem bu risâlenün te'lifini zimmet-i himmetime farz eylediler. Binâen 'alâ zâlik nihrîr gibi tahrîre ikdâm ve samtı tastîrle mâ-fi'z-zamîrî ta'bîre tahrîk-i aklâm olundu. Ve yârân-ı mûnis ve hullân-ı müste'nîs müşâvereleriyle Kavâ'id'ül-Mecâlis nâm konuldu. L i - M ü ' e l l i f i h i , N a z m :

Bârake-llah zihî-güzîde makâl-

Her sözü sükker-i 'akîde misâl √(5b)

Nesr-i rengîni gülistân-ı hüner

Nazm-ı şîrîni reşk-i âb-ı zülâl

Böyle kondı görün ¹⁹ akîdesi pâk

Nice tûti-veiş olmasun misâl

I-Kâ'ide-i 'Atâ ve Sehâ

Evvelâ bilinmek gerek sehî kime dirler. Ve mu'tî ne makûle ehl-i kerem itlâk iderler. İmdi sehî ol şahs-ı kerîm ve cevâd-ı na'îmdür ki mâmelekini asdikâsından dirîğ itmiye. Be-şârt-ı ân ki i'tidâl ve tedricle ve ni'metini hullân-ı bâ-vefâsından sakınmıya. Ammâ ki ihtilât-ı behîcle, Zirâ ki " ²⁰ **السخي ما ملك** mazmûnı ki meşrût olmya. Ve cümle-ye masrûf olub te'ville merbût olmya. Câyız ki bir yâr-ı kadîm andan cemî mâmelekini isteye ve "her neye kâdir ise bana 'atâ kıl sun" diyü recâ eyleye. Ol dahî cümlesini ana ihsân ve heme mühimmâtını ol ğam-güsâr dil-dârına revan eyleye. Hâlen ki kendüyl fakîr ü muhtâc idüb isrâf u itlâfını halka dâstân eyliye. Ve bu te'vil-i dil-pezir ki " **السخي** ²¹ **سخي بما ملك اي ببعض ملكه** takdîriyle makbûl-i saġîr ü kebîrdür. "Mâ" bir şeyden ibâret ola ve mâmelekden √(6a) yalnız bir nesnenün hibesi keff-i dürr- pâşına ²² remz-ı kifâyet ola. Veyâhud "bâ" ile zamir gayrûn malını 'atâ câyız degül idüğüne işâret ola. Ve cemî mâmelekün bir uğurdan hibesi makdûh belki mercûh ğayr-i memdûh idüğüne dahî ma'nen delâlet ola. Ve bi'l-cümle rûtbe-i sehâda bu hakîre lâyh ve ashâb-ı 'âlî himeme ğün gibi vâzih olan budur ki bir kerîm-i bî-dirîğ her ne denlû sehâda sa'y-i belîğ ve 'atâ demlerinde bahr-ı keffini deryâ gibi siġ ²³ ve her benân-ı direm-pâşını bir bârında miġ eylese ana def'a-i

vâhidde 'aşr mâmelekini ifnâ ve on bin filoriye mâlik ise bir muhibb-i mustahakkına def'aten bin altun 'atâ eylemek sehâvet-i kâmile ve 'atâ-yâ-i şâmîle idüğünde reyb yoktur. Ammâ mahalline vukû' bulmaduğı takdîrce virdüğü nîm dirhem ise de çoktur. Andan ziyâde bahşîş idenlerin cünûnuna müsrifliğı tânukdir. Kezâlik li-ğarazın 'atâ veyâhud li-ivazın sehâ mu'allel-i bi'l-ağraz olmağla ol makûle cûd ü sehâdan ise √(6b) ıgnâz u ı'râz sevâbı ehl-i mürüvvet olanlar mezhebinde artuktur. Fe-'emmâ mürüvvet sehânun ğayridur. Bostânü'l-'Ârifin nâm kitâbda erbâb-ı-mürüvveti ta'yîn idüb Hazret-i İmam 'Âli Kerremé'l-lâhü veche ki gevher- kân-ı mürüvvet ve kân-ı cevâhir lutf u himmetdür. Anlâr Fahr-ı 'âlem salla'llâhü 'aleyhi ve sellem hazretlerinden rivâyet buyurmuşlar ki "nâsla mu'âmele idüb zulm eylemeyen ve va'desine hilâf itmekle dürüğ söz söylemeyen, mürüvveti mükem-mel, 'adâleti mufazzal, uhuvveti vâcib ve terk-i ğıybeti münâsib olan merd-i mübecceldür". Ve Hasan İbn-i Ziyâd dihkânlardan birine sù'âl ve "sizin i'tikâdınızca mürüvvet nedür ?" diyü celb-i makâl eyledikde "bizim yanımızda mürüvvet dört hasletten 'ibâretdür ki biri ihtiyâr-ı cürmile kişi kendüyi zelil etmemekdür. İkinci malını isrâfla ifsâd idüb ğayre ihtiyâc çekmemekdür. Üçüncü mensûbâtının ²⁴ levâzımını görüb illere muhtâc eylememekdür. Dördüncü ta'âm ve şarâbdan muvâfıkı ²⁵ √(7a) isti'mâl idüb muhâlif yemeklerle kendüye ve tevâbi'ına elem vermemekdür" diyü cevâb virmişdir. Kezâlik ba'z-ı hukemâ ezfâl-ı mürüvvet kavilde "'arz-ı sıdk u safâ ve 'ahd ü mîsâka' elbette vefâ ve ni'metün bezlini bezminde hüveydâ eylemekdür." Ve ammâ vâsılînün ferîd-i 'asrı Mevlâ ²⁶ Hasan Basrî kaddese sırrahu "ekmel-i mürüvvet kapu kapanmamakdur ve ni'met ü ta'âm sakınılmamak ve nâsun lavâzımı tedârikinde ğayret kuşâğı kuşanılmak ve ırak , yakın âşinâ-lara cefâ vü ezâ kılınmamakdur" diyü beyân itmişler. Ve ba'z-ı 'ulemâ "nush u pend üslûbuna hüveydâ kılub mütedeyyin âdemlerle mücâleset idün. Anlar bulunmazsa ehl-i mürüvvet olanlarla musâhabet idün ki anlar meclislerinde fuhşa müte'allik kelâm itmezler. Ve kimsenün ğıybet ü mesâvisini söylemezler" diyü buyurmuşlar. Ve ba'z-ı fukahâ "hâsîdde ²⁷ râhat, kâzibde mürüvvet, bahilde miknet, mülûkdavefâ ve muhabbet ve bed-hulk olanda fâyide ve menfe'at olmaz" diyü ifâde √(7b) kılmışlar. Ammâ "bu cümle'nün afzali ve âyîn-i mürüvvetün ekmeli bâbı meftûh, ta'âmı mebzûl, izârı meşdûd, mazmûnidur ki mürüvveti kâmile ve ni'met-i şâmîle ve himmet-i mütevâliye o mazmûnı sada-kâtun dürr-i meknûnidur. Be-şart-ı ân ki kâsd-ı şöhretle ve illerden deyn alub mahz-ı sefahetle veyâhud ekâbirden birinün matbah u kilâ-rını (huddâmından) bezli-i mu'âvenetle veyâhud hidemât-ı pâdişâhî-nün bi-

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

rinden emânet nâmına hıyânetle veyâhud bir sâhib-i devletün rızâ ve in'âmına müte'allık taleb ve isti'ânetle olmaya. Belki hâlis mâlından ve behre-i kâr u kesb olan netîce-i kemâlinden olub ihrâcâtı-na illerün hukuku tedâhul kılmaya ve ni'met yedirdüğü kimselere ikide birde imtinân idüb nev-sofra ve nev-kise idüğünü izhâr etmeye.

II-Kâ'ide-i Mücâleset-i Üdebâ

Bu dahî iz'ân olunmak vâcib ve erbâb-ı tab'a münâsebet edenlere münâsibdür ki √(8a) meclis-i ziyâfetleri cem'iyet-i sûr gibi kesret ve ecnâs-ı mütenevvi'a ile mahz-ı sîklet ve bölük bölük müsâhabetle germâbe-i zenân gibi izdihâm-ı pür-germiyyet olub it issin bilmez, ağıyar-ı yârını fark etmez mesâbesinde çokluk olma. Tâki ol çokluk me'âlî huzûr ve râhat cihetinden yokluk ma'a-hâzâ yokluk tecnis-i hattısı dahî ol herze-gûlara bir zımnî konukluk olma. Sâhib-i meclis ise som som sorıda sadr-nişîn ola dik tavırda (?) bir aylık zevâdesini bir meclise çüride. "Nedir ki ni'metlû kimsedür" disünler diyü gün-â-gün ta'âmlar düride ve kâse kâse şerbetler içürdikçe hukmünü icrâ idüb sözlerini yüride. Hâlâ ki kasd-ı şöhretle ta'âmını harâm ve şerbetlerini ri'yâ bezmine müdâm idüb sofrasına sünanlar sefâhetini hikâyete gezek cem'iyeti ise gezdikleri yerde evzâ'ı perîşânını mezemmete başlamaları mukarrer ola. Bu takdîrce ziyâfete √(8b) da'vet olunan sadr-nişî-nün şânına göre ri'âyetdür. Yoksa bir denî kimseye sükkeri nefâyisle bezl-i ni'met mahz-ı hamâkat ve sefâhetdür. 'Ale'l-husûs ki ol isrâf bî-gânelere masrûf ola.

Ve hidmet-kârlar zevk-i ta'âmdan mahrûmiyetle ma'rûf ²⁸ ola. Kezâlik hissetle ziyâfet ve med'üvvun da'vây-ı şânına nâ-münâsib bast-ı ni'met ve ziyâfete gelenlerün tevâbî'ı cî'ân ve müstemend ²⁹ ve kendü âdemlerün birer haftalık zevâde ile zelle-bend olmak her cihetle vaz'ı muhakkar ve hakikatde anun kabâyıhı isrâf ve itlâf ma'âyıbinden ³⁰ bed-terdür.

III-Kâ'ide-i Asnâf-ı Cem'iyet-hâ

Hafî degildür ki âyîn-ı meclis-i ziyâfet ve kavânîn-i mücâleset ü ülfet merdüm-i med'üvvun ri'âyetine müte'allık cem'iyet olub andağı bezl-i ni'am u bast-ı sofrâ-i kerem ol vücûd-ı muhterem şânına göre olmak lâzım ve ehemmdür. Ve da'vet olunduğı zemânda sorulub √ (9a) tabî'atı kimlerden hazz iderse anlara işâret olunub murâd kendülerin ri'âyeti idüğü iş'âr kılınmak vâcib ve mütehattımdür. Fe-lâ cerem sen sana lâzım olanı a'tâ ve cibilletindeki kerem müsted'âsınca bezm-i lütfunu inşâ ve bezm-ârâlık lâzımesini halk arasında icrâ ve vaz'ı

mu'tedille 'akl-ı ma'âş zehîresini dahî tevekkül kilârında ihfâ ma'a-
hazâ kanâ'at nakdini hemyân-ı himmetinde hüveydâ eylemekden hâli
olma. Medh u zemminde kim ne dirse disün ve ni'metün yiyenler küfrâ-
nu'n-ni'melik itdükleri takdîrce ko, ne yerse yısün. Nihâyet deryâya
hitâbla silk-i nazma gelen dürer-i bî-bahâ ol hakk-ı nân ü nemek ketm
idenlere mâ-sadak-ı 'ibret-nümâ olsun ki denilmiştir. Li-m ü n-ş-i 'i h-i

Çarka-i ni'met oldun ey deryâ

Bilmez isen boğazına tursun

Bir dilim nânâ döndü her mâhî

Gözlerün görmezise nân görsün

Kor isen şükrin eylemezse dilün

Yüzünü yâd ³¹ yerlere sürsün

Burnuna tuzlu su koyulmaz ise

√(9b) Hakk-ı nân ü nemekden el yursun

Ve ammâ meclisün gezek sohbeti ve emsâl ü akrân içinde câri zu-
refâ cem'iyeti belki ol bezm-i latifün dahî me'ali bir cüvânun taleb-i
hivân-ı ³² vuslatı ve geceler mâh-ı cemâlinün meclis-be-meclis şöhrat
ve nûrâniyyeti ise anda ifrât-ı nefâyis ü ni'met ve sâyirlerün hicâbına
bâ'is olur germiyyet revâ degildür ve ol güne meclisün me'ali bu makûle
makâlün vasf-ı hâli olmak yaman ma'na degildür.

Li- m ü n-ş-i 'i h-i :

Yâr eşîğinde gönlün ayık seyri istese

Şeb-tâ seher tolaş yürü câm-ı şebâna çek

Her bir adımda bir kadeh iç la'li yâdına

Yârân-ı bâ-safâ sanalar sohbetün gezek

Ve eger ol bezm-i meşhûr kuyruk sohbeti nâmı ile mezkûr olub
yine bir zîbâ-cüvân ol cem'iyetde kâkül-i perişân ve fehvây-ı beyt-i
meclis-i rindân Li- m ü ' e l - l i f i h i :

Bulunmaz hâtırımında degme cem'iyetde cem'iyet √ (10a)

Ben ol kâkül-i perişânımla cem' olmakdadur sohbet.

N e s r : Matla'ı ğarrası mazmûnundan nişân olmağla nişimenün
çarh-ı çarûm gibi tâbân u dirahşân ³³ ve encümenün bir meh-i nâ mihi-
bânun cemâli ile nûr efşân olursa sohbetün zarifâne ziyâfetün leven-

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜL-MECÂLİS"İ

dâne ve üslûb-ı cem'iyetün 'ârifane olmak ve eger nevbet-i ziyâfet mez-
bûr-ı cûvândan sana gelürse zebânun bu kıt'a ile 'arz-ı terennüm kıl-
mak mertebe-i cevâzdadur ki nazm olunmuşdur. L i - m ü e l l i f i h i :

Bir bölük avâreler kıldık gezek cem'iyetin

Her biri çekdi smât-ı derd ü mihnet-i ni'metin

Geldi nevbet ³⁴ bir cûvân kassaba ³⁵ çün

Önüne ³⁶ kuyruk koyub 'arz itdi hivân-ı vuslatın

Hâzır ol sohbet sana çıkdı diyü ol vasla hem

Sofrasın çekdi hemân ol dahî sâvdi nevbetin

Gayri sohbetden ferâğım vardur ol demden berü

İstemez şimdi ko şüm illâ ki kuyruk sohbetin.

Nesr:

Ve ammâ zinhâr sad-hezâr zinhâr ki √(10b) hübrûlarla meclis-i
fazâhata kendünü taleb-kâr ve sâde-rû melek-hûlarla sıra sohbeti nâ-
mına bir vaz'ı nâ-sâz-kâr ve hevây-ı nefsâniyye ile sıra bekârına varub
zülâl-i visâl lâzimesini fisk u fücür peymânesinden ihtiyâr eylemeye-
sin ki bu mazmûn-ı âb-dâra mâ-sadak-ı 'ibret-disâr olmyasın. L i - m
ü n ş i ' i h i :

Bir güzel vasla görse muğlimler ³⁷

Yiyebilsek şu ni'meti derler

Çekülürler sıra bekârına ³⁸ dek

Sıra sohbetlerini eylerler

Ve lâkin seyr-i didâra kanâ'at ve cemâl-i bâ-kemâl ru'yetinden
ahz-i ni'met ve kendünü vuslat hayâlî ile ziyâfet idüb fesâd ü şenâ'at
meclisine dür ve fisk u fücür ve töhmet-i nişimenine mahcûr ve açmaz-
dan 'ârifâne bir konukluğla mesrûr olursun. Rind-i 'âlem ve zarîf-i
makhbûlî'ş-şiyemsin. 'Âle'l-husûs ki bu kıt'a mazmûnu ile her ziyâfetde
muğtenimsin. L i - m ü e ' l l i f i h i :

Nakd-i cân bezl iderse 'âşıklar

Sanma 'aşkın me'âli yoklukdur

Ehl-i 'ırfâne bezm-i vasl-i nigâr

'Ârifâneyle bir konuklukdur √(11a)

Bu takdîrce hissetle inzivâdan beri ve bezl-i ni'metle cûd u sehâ
vâdilerinde serseri olub kimsenün zemminden zâtında noksân ve bi-

mezâklarun ta'nından vücûdunda zarâr u ziyân müşâhede olunmaz. Ve mahz-ı tevekkülle hasâret itdükçe zâtından mürüvvet gibi sûd u menfa'at bulunur. Ammâ ki rezâlet ü hisset makûlesi husrân bulunmaz. L i - m ü n ş i ' i h i :

Halkdan 'uzlet etme hissetle

İttihâd eyle ehille ekser

Der-miyân eyle bir dilim nânun

Kadrini kıl hilâlden berter

Oldı cem'iyet üzre olduğı için

Atlas çarhın ülkeri ülger

IV-Kâ'ide-i Huddâm-ı Mecâlis-i 'Ukalâ

Ma'lûm-ı her 'âkıl u dânâdur ki gelûri gideri vâfir hânenün hidmet-kârları râsih-i dem ve mihmân-nüvâzlık hidmetinde şeb-tâ-(be) seher şem' gibi sâbit-kadem olub efendilerine ikide birde fısıldı ile karîb ve mahrem olmazlar. Ve olur olmaz husûs için hengâme ve ğulüvv ve nefis atı-na binüb birbirleri ardınca atlu karaca gibi √(11b) tekâpû kılmazlar. Ve bil-cümle cünbişlerinde ızhâr-ı vakâr ve ziyâfet-hâneleri hezâr öyle cem'iyet gördüğünü evzâ'-ı selimâne ile iş'âr iderler. Lâ-siyyemâ sî-mâlarındaki husn-i edeb ve şerm-i bisyâr âsâr-ı behcet-dîdârları gibi bedîdâr oldıktan mâ'adâ iller eline âdâbla su koymada ve huzzâr-ı meclise hicâbla kahve fîncânı sünmada şem'un ucın kesmeğe oturdıkça diz dikmeyüb oturmada makâm-ı hidmetde el kavşurub turdıkça ayağın birbirine binişdirmeyüb durmada taşra çıkanların şem' u mü-zesini hazırlamada içerü girenlerün önlerince kapu perdesin kaldırub ağırlamada bâ-husûs efendilerini koyub gayriler yüzüne bakmada ³⁹ ve eger rüstâyî ise dehşetinden ağzı suyu akmada ⁴⁰ vasf-ı hâlleri bes bellü olur ve merd-i hured-i hurde-dân bu makûle evzâ' gördüğü gibi ol hâne işlek degül idüğine vukûf ve şu'ûr bulur. L i - m ü e ' l i f i h i :

Sipâhî za'im ⁴¹ ben o ğayretsize

Gelüb gayrete bir ziyâfet kıla

√(12a) Ya bol ya uzun bir iki câmesin

O meclisde huddâma himmet kıla

Gelen şerbet ve kahve âbî ola

Döküb yüz suyun yire hisset kıla

V-Kâ'ide-i İmtiyâz-ı Eshiyâ

Ammâ erbâb-ı keremün birbirlerinden tefrîkı ve rütbe-i keremdeki liyâkatla takdîmi lâzım olanların tahkîki bu vecihledür ki mese-lâ iki kerimün kereminde mübâhase ve vech-i imtiyâzlarında mükâbe-re ve muhâdese vâkı' olsa gerekdür ki göreler veyâhud sâdıkul-kavl ise kendüye soralar ki müddet-i 'ömründe en büyük ihsânı kime vâkı' olmuşdur. Ya'ni ki lutf-ı vücûdı lâyıknâ mı vukû' bulmuşdur. Ve defa-i vâhidede 'atâsı ne derecede nihâyet bulub kûze-i himmeti ne mikdâr şarâb dinârı ile dolmuşdur. Ve cümleden ziyâde bağış-ladığı cevâri ve ğilmân midur ve yâhud rahş-ı çâbük 'inân ve pöstin sammûr ve vaşak kâplu hıl'at-ı zî-şân midur. Veyâhud katar katar esterler ve mihâr mihâr üstürler midür. Dinâr ise $\sqrt{(12b)}$ ne mertebede karâr itmişdür. Derâhim-i bisyâr ise 'adâdını ne mikdârla şûmâr itmişdür. Temâm ma'lûm idindükden sonra kankısı keremde gâlib ise veyâhud ol bir kerre külliyyetle 'atâ etmiş fe-'ammâ ol biri henüz ziyâdelere râğib ise anı takdîm ü sehâ dost-kâmisi anun bezmi yâdına içüldüğünü teslim eyliyeler. Yoksa mücerred mansıbına göre iltifât ve 'ulûv-i şânı bâ'is-i takdîmdür, da'visini isbât eylemiyeler. Kezâlik bu kâ'idede ber vech-i dâkik ve tahkîk-i enîk ⁴² dahî vardur ki anun dahî beyânı lâzım ve zu-refâ-i zemâne i'lânı mütehattimdür. Meselâ bir sehî on bin filoriye mâlik iken defâten bin dinârı hibe ile hebâ kılmış ve bir mu'ti yüz bin filoriye mütemâlik iken iki bin ya beş bin ya dokuz bin sikke altun 'atâ kılmış. Bu mahalde anun iki bin ya dahî ziyâde ziyâdesi ol birinün lûtf-i âmâdesinden ziyâde sayılıb takdîm ve zimâmı cûd u sehâ meydânı himmet ve ğinâda $\sqrt{(13a)}$ senün elindedür diyü teslim câyiz değıldür. Zîrâ ki kudrete dâyirdür. Anun bin altunu diğerin on bin filorisi ile tesâvî, tarîkiyle zâhirdür. Farazâ defâten on bin filori dahî 'atâ kılmış olsa berâber hükm ⁴³ olunur. Nihayet kankusunun keremden fazla fazlu ma'rifeti vâri ise ol ⁴⁴ takdîm kılınur. Meger ki 'atâsı on bir bin altun ve anun mâmeleki 'oşrinden bunun mâmeleki 'oşri ziyâde ve efzûn buluna ki mâ-lâ kelâm tercîhi ve mütûn-i lutf u kereminün 'ale't-tafsîl teşrihi müyesser ola.

Li-münşi'ihî ⁴⁵:

Dime her bezl-i mâl eden şahsa

Bu dürer-i menba'ı zülâl-i kerem

Evvel 'akl-ı ma'âş lâzımdür

Sonradan bahşış-ı nükûd u direm

Ana 'âkıl mıdır fuhûl-i 'ukûl
Eyliye her sefihe lutf u himem
Kala bî-dirhem ola ol derhem
Gelmiye harac' u hâsılı berhem
Rây-ı rûsensiz olsa cûd u sehâ
Zâhir olmaz olur ol mevhibe kim ⁴⁶

VI- K â ' i d e - i Ağbiyâ-i Ağniyâ ve Ğalat- Bahşân-ı S ü f e h â

Cûd u sehâ bir ⁴⁷ nevâziş-i ilâhidür ki √ (13b) müstehakkına lâ-yıkdur. Ve 'atâya bir bahşiş-i nâ-mütenâhidür ki müsta'idd ve lâyıknâ muvâfıkdur. Nâ-ehle kitâb bağışlamak cevâhiri ⁴⁸ kazûrâta atmaktadır. Muhanneşlere ve cerenlere ⁴⁹ yat u yerâğ hibe kılmak bir seyf-i mücevheri dıbsız kuyuya bırakmaktadır. Kezâlik 'ömründe pöstin giymişenlere zer-dâvâ virmek ve kumral kürkle iftihâr idenlere sammur ve vaşak 'atâ itmek esb ü estere dîbâ çul virmek ve heyzüm-geş olan harre pelengi-si-reng giyürmekdür ⁵⁰. L i - m ü e ' l l i f i h i :

Nâ-mahalle olan 'atâ vu sehâ
Bir 'ameldür ki ola mahz-ı riyâ
Nâm-çün bahşiş eyleyen nâ-merd
Şol mürâyîdür ide ekl-i ribâ
Etme şehr oğlanına bezl-i direm
Husnle ger olursa mâh-ı likâ
Her biri bir eve vebây-ı 'azim
Farz u vâcibdür ol vebâdan lbâ
Ehl olan ülfet etmez anlarla
Meger anlar ki içlerinden ola.

Fî-zemânınâ bu makûle sūfehâ bazı ehl-i kalemden peydâve bu makûle ağbiyâ ekseriyyâ mirâs-h'âr çelebilerden √(14a) hüveydâ ola gelmişdür. Ve iki akçalık bir rismâne sezâ ve dâr-ı ci-hânda ber-dâr kılınmaması halka cefâ olan zinâ-zâdelere kîse kîse zer ü simî 'atâ ve dâmen dâmen nûkûd hibesini nâ-mahallerde hebâ anun gibilerden zuhûr bula gelmişdür. Hatta bu hakîr ümerâ-'î zî-şând(an) ya'ni ki mîr-i mirân-ı devlet-nişân-ı direm-feşândan birini gördüm ve 'atâyâsı iz'ânını bu mertebeye ir gördüm ki bir peyvend bahşişine nâ-lâyık ve

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜL-MECÂLİS"İ

ekâbir-i şikâl (? شكال) ihsân olunması hırde-i hurdedâne ğayr-ı muvâfık olan şahsa ki nedimlikle ma'lûm bir rezil-i mezmûm idi. Defaten üç re's-semend itâ kıldı. Hâlen ki ihsânı harmanını bād-ı itlâfla bi'l-küllîye ifnâ kıldı ve yine ol meclisde bir merd-i mevsûf-ı fâzil ve mîr-i ma'rûfû'l-kadr feylesûf-ı kâmil ki sâdât-ı lâleden hacc-ı şerife müteveccih olan mîr-i mahdûm idi. Katâr katâr √(14b) üstür ve ester vîrîlse belki her birine tühaf ve tefârik yükleri ser-ber kılınsa anun zâtına göre şey-'i yesir idi. Ve imârât-ı isti'dâd ve istihkâkı ol bahşış nâmına vîrilen zevât-ı kıyemden kesir idi. Ma'a-hazâ ana ol meclisde bir pîri destâr ⁵¹ vîrdi. Anıde ğâlibâ bir bağışlayacak kimse bulmayub kalmağla ol müstemde sardı. Garâbet ⁵² bundadur ki üç at bağışladuğı nâdânâ itizârı ve destâr 'atâ kılduğı nâdire-dâna zât-ı mevhûbeti ⁵³ iksârı edâ-i nâ-merbûtundan mukarrer oldu. Ve bundan ağreb bir mürüvveti dahî bu vaz'-ı bu'l-'aceb idi ki füzalâdan birinün te'lifine rağbet ve musannıfâtını yazan kâtibe külli 'inâyet ü ri'âyet itdi. Ammâ mü'ellife gelince denâ'et ü hisset ve kâtibe 'atâ eyledüğü tefârikun 'öşriyle iktifâya cell-i himmet itdi. Mazmûn u me'âl kitâbda idüğü bilmedi. Ve sevâdını ma'nâ ⁵⁴ misâl-i küttâbda idüğü idrâk kılmağı. √(15 a) Her çend ki eserin ⁵⁵ yazan şahsa bir dîrem ve mü'e'ssir-i mü'ellife gelince lâ-ekâll birine bin sehâvet ve kerem evceb ü enseb ve ehemmdür dînildi. Aslâ ısgâ itmedi. Ve ğalat-bahşlığı koyub tarîk-i 'adl ü insâfa gitmedi. Hâlâ ki ol emîr-i dâna ol tarihde ma'mûre-i Van'da melikü'l-Ümerâ olan Muhammed Pâşâ İbn-i Ferhâd Pâşâ idi ki lutf u kerem şeklinde sefeh ve cününü zâhir ve bezl-i dînâr ü dîrem sûretinde fûnûn-ı ğabâvet-nümünü her cihetle mâhir olmuşdı. Hele bu hakîr kalb-i kesirle mezbûrun 'atâsına la'n-ı kesir itdüm. Ve bu makûle ğalat-bahşlığı ne müfid ⁵⁶ olur diyü 'aybını kendüye takrîr itdüm. L i - m ü n ş i ' i h i :

La'net anun gibi mürüvete kim

Müstehakkından ide katre dirîğ

Keff-i dür-pâşı evc-i hemmet olub

İde ihsânımı denilere miğ

VII-Kâ'ide-i Yârân-ı bâ-Safâ

Ma'lûm-ı sühân-verân-ı 'ulû'n-nühâ ve mefhûm-ı feylesûfân-ı bezm-ârâdur ki âdâb-ı mecâlis-i asdikâ ve esbâb-ı mücâleset-i hullân-ı bâ-vefâ hukûk-ı nân u nemegi √(15b) kemâ-yenbeği ri'âyet itmekle ve ta'am ve şarâb-ı müştereği kemâl-i hullet ve uhuvvetden nâşî tenâvül tarîkına getmekle husûsâ sudûr-ı meclisi tasdir ve rağbetle ve umûr-ı

ekl ü şürbi anların rây-ı cemîlinden icâzet ü meşveretle lâyük u sezâ ol-
dıktan mâ'adâ bir meclisde ki bir refî'u'l-kadr-ı vesî'u's-sadr kimse
ola. Ol kelâm itdükde ğayriler sıdkla sâmi'inden olmak vâcibdür. Ve
bir encümende ki bir merd-i hüner-ver ve fâzıl-ı suhân-güster gerek ta-
saddurla gerek saff-ı ni'âle te'ahhürle te'ayyün bula. Lâ-büd'ı herkesün
çeşm ü güşî anun kelâmundan ve dil-i pür-cüşî zevk-i peyâmî ihtirâ-
mında olub ni'met-i musâhabet-i rûmda ise 'aşûrâ aşî gibi mahiüt ol-
mamak ve ziyâfet-i mu'âşeret diyâr-ı 'arab gibi merzbûmda ise herke-
sin halt-ı kelâmı ile mukle sikletine müşâbeheti tahakkûk bulmamak
münâsibdür. Ya'ni ki söyleyen bir ola. Dinleyici vâfir ola. Baş başa
çatub ikişer ikişer söyleşici nâdir ola. L i - m ü e ' l l i f i h i : √(16b)

Ey dil ehline kıssa söyleyici

Sözlerinle şikence eyleyici

Çok sözü ko bu pendemi dinle

Bâri bir söyleyesen ⁵⁷ iki dinle

İki güşüyle bir zebânın var

Az işitmekde çok ziyânın ⁵⁸ var

Olsa pür gûy-i tûti-i gûyâ

Kande olurdu böyle şeker-hâ

Katî yanşaklığ etmeyen ⁵⁹ bülbül

İğneler hârla lîsânını gül

Bir dil iki kûlâk yaratdı Hudâ

Dinlemek tâ sözünden artuğ ola

N e s r : Zîrâ meclis-i 'ukalâ bir piyâle-i musaffâdur ki yârân-ı bâ-
safâ ana sahbay-ı rûh-efzâ gibidür. Ve musâhabet-i asdikâ ol bâde-i
bezm-ârâya "neş'etü hayât mâ" ⁶⁰ gibidür. Pes şöyleki zevk-i musâha-
bet olmya, neş'esiz câm içmişe dönerler. Ve bir meclis ki telh olub an-
da lezzet-i mu'âşeret olmya, piyâlesi şikest ve mest-i sad sâlesi cur'a
gibi pest olmuş encümene döndürürler. Ve gâh olur ki iki 'âkıl birbirle-
riyle musâhabete mâyil ve kelâm-ı şühedâ şâmilleri kemâl-i hulûs ve
tavîyyeti şâmil iken hâricden biri ortâlığa √(16b) söz atar. Gûyâ ki âb-ı
germe bir kâse sovuk su katar. Fe-lâ cerem ol güft u gûy-i müdğam ve
müselsel bir gûsiste ⁶¹ tesbîha mübeddel ve selâset-i güftârla pür safâ
olan mahal ol münâsebetsiz sözlerle muhtell olub makâl-ı muntazam
ve merbût ⁶² subha dâneleri gibi münteşir olur. Ve ol makûle terkîb ü
tertîb mezbût cümle'-i mu'teriza sûretinde tahakkuk bulur. 'Ale'l-husûs

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

ol cevâhir-i kelîmât nazm u nesre müte'allık vâridât ola. Ve halt-ı kelâm îden bî-sebât şâ'ır-ı nâzûk-hayâl ve münşî'î sâhib-makâl cânibi-ne ta'n u tanzla mürtekib-i türrehât ola. Li - m ü ' e l l i f i h i :

'Aceblerin ben o nâ-dânı çün har-ı deccâl

Ki 'ucuble sâlarak bâşını ola dehhâl

Ne kendi bir söze kâdir ne bir mü'e'llefi vâr

Ve lîk ⁶³ herze-i ta'niyle ağzı mâl-â-mâl

Tûtân yapılmış evin ⁶⁴ eksîğini beyti bozar

Velî o hâne'-i icâd îdendir ehl-i kemâl

√(17a) Eser koyan kişî bennây-ı ⁶⁵ ehl-i dikkatdûr

Tolaşma ol esere olma erzel-i fa'âl

Efendi sûhtelügdûr kô semt-i terkîbi

Kemâl içinde lafz (yok ve) lîk vâr me'âl ⁶⁶

Hulâsa'-i kelâm bir zî-şân-ı bâhirü'l-'unvân kimseye akrânından birinün lutf u keremin anmak husûsa hıdmet-kârları hâzır tûrurken ol kimesne tevâbi'ına bezl-i dînâr u direm itdüğünü yâd kılmak fîl-mesel ana "sen dîn-himmetsin" dîmekdûr. Ve mahremlerine "sîz ri'âyetden mahrûmsîz" diyü söylemekdûr. Kezâlık bir merdümlik haslet izhâr-ı temevvül ve 'arz-ı kudret îdüb ba'zî tuhaf ve tefârik seyr etmege mübâşeret üzre îken ğayrın tuhfelerini yâd îdüb vasf etmek "belki fülânun tuhfesi bu seyr itdüğümüzden yâd-kâr ve a'lâdur" dîmek vâkı' hâl-sede ⁶⁷ bî-me'âldûr ve üslûb-ı müsâhebetden haber-dâr ve âdâb-ı mücâleşetden vâkıf-ı esrâr olmaduğına √(17b) dâldûr. Bir dahî zevk-i feth-i kelâm ve sevk-i dürer-i ⁶⁸ nebâhet-nizâm ekâbire mahsûs bir hâlet-i meserret fer-câm îken esâğîrûn anda tekaddümü ya'ni ki sadr-nişîn olan söylemezden evvel bezm ashâbından birinün tekellümü 'ilm-i âdâbda ğalat-ı fâhîş ve şart-ı muvâneset-i ahhâbda vaz'ı bârid ü muvahhişdur. Ve yine bir şahs-ı sâmî rutbete 'arz-ı hulûs ve muhabbet şekli ile "fülân senin hakkında nâ-sezâ söz söyledi. Ben anınla cidâl itdüm ve fülân ⁶⁹ sana ta'n u la'n eyledi. Ben kitâle mü'eddî niçe kîl ü kâl itdüm" dîmek (سبك من يلعنك) ⁷⁰ meshûmunca ol şahsa kendüsi la'n itmekdûr. Andan istimâ' etmemekle durûğı muhtemel olan fezâhate kendüyi mu'terif eylemekdûr. İmdi bu makûle makâl kîl u kâl-i bî-me'âl ve bu yüzden cevâb u su'âl üslûb-ı müsâhabet bilinmemege dâldûr.

VIII-Kâ'ide-i Firâş-ı Meclis-ârâ

Bu dahî hafî olmıya ki sipâhî √(18a) olan kimesne bir çift kilim-i sürhle meclis-güsterliğini gösterir. Ve iki dâne hem-renk velense ⁷¹ ile nezâfet encümenini aşıkâre kılur. Bu bâbda temevvül ve ğinâ meşrût degıldür. "Sipâhîlik kudrete göredir" diyenlerün sözleri çendân merbût degıldür. Gerçek vüs'atde zîb ü ziyet ziyâde ve mühimmât-ı meclis-i bisât ğün-â-ğünla âmâde olur ve illâ tahâret-i kâmile lekesiz iki kilimle zâhir ve sâbih-ı tertîblikle nezâket-i şâmîle birbirine mukâbil berâber ve hem-vâr iki velense ⁷¹ ilkâsı ile bâhirdür. Bu kande kaldı ki ibrişim kâliçalar ve Selânîki ve Horâsânî keçeler döşene ve sâhub-ı meclisün tertîb ü tezyînini gören savlet ü salâbetinden üşene. Bu dahî hafî olmıya ki kapusu küşâde sofrası âmâde kendi alâ-bârde ve hid-metkârları hovârda şahsun 'alâmeti dâymü'l-evkât kâliçasıyla etrâf keçeleri mâbeyni süprindiden hâli olmamakdur ve her keçenün pervâzı kaldırılıb √(18b) altına nazar olundukda has ü hâşâkî kât hâzır bulunmakdur. Ve bi'l-cümle bir hâneye ki üç dört kıt'a kâliça salına firâşı bir çift bisatdan ziyâde kâliçalarla zîynet kılına. Husûsâ cânıbeyn olan keçeleri birbirine uymıya ve eger mak'adlar velenseler ⁷¹ ise de tenâsüb gözedilmeye. ⁷² Yasdikları zenâna mahsûs münakkaş ve katife pârelerden ola. Ve bir yasdık bir sadra kifâyet îderken çâr dıvarı ⁷³ bâliş ve bâlinle zeyn oluna. Ma'a-hazâ 'avretlere mahsûs kâlin minderler sâlina ve nihâlîler altına Yanbolî kebeleri yerine câmehâb-lar düşenüb zenâne cünbiş gösterile ve sofrâ çekildikde dahî nakışlu peşgirler ve hayâl işi mahremelerle şöhet-i bî-nazîrler evânî kısmın-da dahî birbirine uymaz sahnlar ve tebsîler ve âbında ve hoş-âbında İznîkî bardaklarla anlara mu'âdil çinîler ola. Kezâlik legençe ve şam'adânda ve ibrikle buhûrdânda ve bunların emsâli esbâb-i nefâyis-i nişânda √(19a) temâm merdâne zînet ve sipâhiyâne cünbiş ve hareket gösterilmeyüb ve âyîn-i zenân ve kavânîn-i nisvân ve erâzil-i insân ve esâfil-i âdemiyân ihtiyâr eyledükleri tarz ü üslûbtan tecennübe sa'y ü dikkat olunmıya; Ol sâhib-i hâne şeh-levend ü merd ve beyne'l-akrân sehâ dâyiresinde nokta gibi ferd degıldür. Ve bi'l-cümle kesret-i bâlin zenlerün 'âdetidür. Ve buhûrlanmış mahremeleri tezyîn meclis-ârâ şîr-i merdlerin san'atıdur ve yemek çekildikde eşrâf-ı ⁷⁴ sohbeta birer çe-rik mahremesi verilmek ve meclisin buhûrını mükeyyefâtını ve kahvesini ve nukli-i mevfûrını eksik etmemek ekâbir-i rindânun 'ulüvv-i himmeti 'alâmetidir. L-i - m ü n ş i ' i h i :

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

Bir ziyâfet ki anda eşrâfa
'Izzet olunmayub ihânet ola
Rûgan-âlûde âl ki olmya pâk
Döner ol kalbe bî -tahâret ola
Mahrem olmaya kimse mahremeye
Yalnız pişgîre rağbet ola
Pişgîr öyle bezme mahremdür
Ana el silseler icâzet ola
√(19b) Silgisiz bir mücâme'at ⁷⁵ gibidir
Bize kim mecma' içre killet ola

N e s r : Ve mecma'-ı yârân olan hânedede yerâğ u yât ve raht-ı simîn ve âlât asılmak câyız degıldür. Meger ki mîr-i meclise karîb hâzır silâh için bir zer-nişân seyf ola mücerred zîb ü zînet niyetine asılmış ise o dahî hayf edile. ⁷⁶ Kezâlık piş-i tahta üzre nefis kitablarla devât ve çân sâ'atlerle bazı hırdavât ve kemân-hâne tertîbine mütenevvi' ⁷⁷ niçe esbâb u edevât tezyîn olunsa be-şart-ı ân ki sâhib-ı meclîsün zâtına ve şânına düşer vaz ' idüğü ta'yîn olunsa lâ be'sdür. Ya'ni ki bu zîkr itdüğü-müz ahvâl ekâbirden olan ehl-i kemâl ve rû-şinâsân 'adâdındaki sâhib-i câh u celâl hakkında makbûldür. Yoksa olur olmaz kişi bu vecihle tertîb ü tezyîn eylemek haddinden tecâvüz itdüğüne delil-i ma'kûldür. Fe'emmâ evsât-ı nâs √(20a) olan sipâh ⁷⁸ u za'im ve ekâbir kulu nâmında ba'zı sahî ve kerîm ve küttâb 'adâdındaki zurefâ-ı sa'âdet nedim ki yalnız bir Yûsûf-likâ hıdmet-kâra mâlik olsa ve mücerred bir odacığı olub anun tezyîne sâlik ⁷⁹ olsa anun gibilere raht u silâh tezyîni câyızdır. Hıfz u harâseti matlub olduğuna binâen yanlarında asdik-larının cevâbı bârizdür.

IX-Kâ'ide-i Büyût ve Me'vâ ve Mesâkin-i ⁸⁰ Behişt-â s â

Bu dahî ehline hüveydâ zurefâ-i rûz-gâra gün gibi âşîkaradur ki herkesin meskeni zâtına lâyük ve hânesi ve mebni-i ⁸¹ tab'ına ve şânına muvâfık gerekdür. Tâki mikdârını bilüb haddinden tecâvüz itmeye ve sipâhîlik sanub süfehâ sâlik olduğu tarîka gitmeye. Meselâ Yençeriyân ve ğurebân ⁸² ve bölük halkından olan sipâhiyân ve küttâb-ı 'amâyır ve dânişmendân ve divân-ı 'âlî hıdmetindeki şâkirdun ve bun-larun emsâli zurefâ'i cihân ki yalnız bir odaya kâdir ola. Oda şâ-nına √(20b) mülâyım firâş u esbâbla bâhir ola ve bunlardan yukâru zu'amâ-i

zemân ve küttâb-ı dîvân ve çavûşân ve çaşni-gîrân ve müteferrikalar ve 'amâyir-i selâtîn mütevellîleri ve yüz elliye varınca kasaba kâzileri ve ellişer akçaya varınca müderrisler ve bunların ekfâ ve ak-râmı olanlara müretteb iki mesken biri kendülere mahsûs ve müzeyyen ve biri hizmetkârları için mu'ayyen ziyâdesi 'ulüvv-i şânlarına delil-i ahsen ve bu mertebeden tedennileri hisset ü denâ'etlerine şâhid-i müberhendür. Kezâlik mahâdim-i mîr-i mîrân ve defterdârân-ı tîmâr ve ked-hudâyân ve âğâyân-ı dergâh-ı sâmi-mekân ve ümerâ'-i küberâ'-i zî-şân ve altmışar akçalı ⁸³ müderrisine varınca ehâli'-i rû-şinâsân zümresine lâ-ekâll üç mesken-i mükemmel sâlisî mihmân-hâne nâmı ile mukaffel ve evveli ve sânisî bâlâdaki tafsille mufassal ola. Anlardan √(21a) mâ'adâ defter-dârân-ı hazâyin-i şâhen-şehân ve kuzât-ı pây-ı taht olan feylesûfân ve eyâlete yazılan hukkâm-ı fermân-rân ve melikü'l-ümerâ itlâk olunan kâr-fermâyân-ı memâlik-sitân lâsiyye-mâ kâzî-'askerlerle Şeyhu'l-islâm nâmındaki mevâlî-i 'âlî-şân haza-rât-ı melikiyü's-sıfâtına lâekâl beş 'aded mesken-i mükemmel ki biri birûnî dîvân-hâne'-i sâmi-mahal ve biri ana muttasıl mihmân-hâne'-i bîbedel biri dahî enderunî halvet hâs ve biri dahî mesken-i huddâm-ı havâs ve bunlardan ğayrı bir evde dahî kara kullukçu nâmındaki ğilmâna ve okumak yazmak ve san'at te'allüm kılmak vâdisindeki 'acemî hizmet-kârane nişîmen-i vâcibü'l-ihfâs olub bunlardan ğayrı kesret-i nâzın ⁸⁴ ve cümle'-i büyût ve mesâkin elbette üç tabaka havş? u sâha? ile zevâhir ve bevâtın kabîlinden ola ki bir bölüğü √(21b) birûnî hizmetkârlar ⁸⁵ süknâsına ve mihmân-hânesine 'ale'l-huşuş kendülerun dîvân-hânesine mu'ayyen ola ve biri nişîmen-i vüstâ ve halvet-hâne-i pür-sefâ ki harem-perver olan ğilmâna ve hıfz u harâsetleri vâcib sâde-rûyâne mahsûs mesken ola. Ve bir dahî ki enderunî me'vâ ve 'ismet serây-ı vâcibü'l-ihfâ yâdına bir nişîmen-i behişt-encümen ola. Bu mertebelerden fazlası ⁸⁶ delil-i şevket ü 'unvân ammâ hadden ziyâde kesret-i bâ'is-i sefâhet ğabâvet-nişândur. Ve sefere gittiklerinde hıyâm ve otağ tertibinde dahî bu kıyas üzre tedârikleri lâzımdur. Sipâhîlik da'vâsın îderler seferde ve hazarda tertiblerin bozmamak elbette emr-i vâcib u mutehattîmdür. Ve ümerâ'-i zî-şân ve mîr-i mîrân-ı ruşinâsân hakkındaki tafsîl hemân hâs-ı cenân (serây-i) nişânları hucûrâtına müte'allıkdür. Yoksa ağır (?) beglerin ve beglerbeglerin kesret-i hîdem ve haşemleri bir kaç mahallâta yerleşmedüğü muhakkakdur.

Vüzerâ'-i 'izâm ise √(22a) mümtâz ve her biri iki ⁸⁸ beglerbegi ⁸⁹ tertibiyle ser-efrâz ve süknâda ve 'unvânda her biri selef pâdişâhları ğibi merâm-perdâzdur.

X. H â t i m e -' i Nasihat-fezâ Der Kavâ'id-i Mevâdd-ı Şettâ ⁹⁰

Bir dost bir dostu sohbeta ya'nî ki 'ayş u 'işrete ve musâhabete da'vet eylese varmamağa ecelden ğayrı mânî' yokdur. Olur olmaz kuyû-dî mevânî 'ad idüb te'allül idenün bî-mezaklıkla tab'ı âyinesi ⁹¹ tonuktur. İksâr-ı nefâyis ü ni'met ve iş'âr-ı temevvül ü kudret bâ'is-i cûd u sehâvet olmaz ve ifrâtila zîb ü zînet hadden ziyâde 'arz-ı şöhret müstevcib-i 'ulüv-i himmet olmaz. Ni'met yedirmege mu'tâd olub bahşîşe öğrenmeyen kimse mürüvvetlûdür. Ammâ dün-himmetdür. Bibersiz pillâv ve şûrbâ ve turşusu ve terhâni ⁹² yok. Simât-ı ne'amâ ve lezzetsiz yemeklerle izhâr-ı ni'meti bî-intihâ sahib-ı meclisün tedâriksizliğine güvâh ve ziyâfet-i kıldardan görülmeyüb harc-ı lâzımı rûz-be-rûz çarsûdan alunduğuna delil-i bî-ıştibâhdur. ⁹³ √(22b) Ta'âma lezzet veren levâzım-ı cüzviyyedür. Nite ki merd-i 'ârife fazilet viren me'ârif-i külliyyedür. Ve niçe dürlü ni'met çekilen sofrada bâzâr ekmeği ile iktifâ olunmak vaz'ı nâ-sezâdur. Zirâ ki aslı koyub fûru'la mukayyed olmak te'vile kâbil degil hatâdur. Çok hıdmet-kâr saklamak ve kimini çıplak tûtub kimini yerâklamak makbul degildür. Ve 'arz-ı şân iderin sâ-nub evzâ'-ı nâsezâ göstermek 'âkıl olanlara ma'kul degildür. Ni'met olur ki az ola ve uz ola. Zîb ü zînet odur ki tertîbi hem-vâr olub ehl-i 'irfân musâhebeti gibi düpdüz ola. Ve meclisde 'inâd ve leccle leclâclık kılmak ya'nî ki başbaşa çatub lâ-yenkati' nerd ü şatrânc ve tâvli oynâmak me'ârifden behreleri yoğduğunu bildürmekdür. Ve muttasıl sâzendelere saz çaldurub kendüler musâhabete meşğül olmak bî-mezaklığa işâret ve usûl-i 'ışkdan bî-haber olduklarına delâlet eder hâletdür. Ve encümen-i 'ukalâda √(23a) sâz istimâ'ı üç nevbete dek câyızdür. Ziyâdesi meclisi fisk u fücûrda bâriz (ey zâhir) dür. Ve yârâna izâz ⁹⁴ u ik-râm ya'nî girmede ve çıkmada husûsâ gelmede ve gitmede kıyâmla ihtirâm elbetde elbetde lâzımü'l-itmâmdur. "Tekellüfümüz ⁹⁵ yokdur" diyü ihmâl kılınmak ve sûretî zarâfete urûb "şartu'l-ülfeti terkü'l-külfeti" külfet-düşvârlık demek mefhûmu ile 'amel kılınmak âdâb-ı musâhabetden ğafletle mezmûmluğa ve mezîd-i muhabbet olan muvânesetden her cihetle mahrûmluğa sebep bir vaz'ı nâ-temâmdur. Bunlardan mâ'adâ izdiyâd-ı huyûl ve devâbb-ı hayvân-perestlige mute'allık tedbîr-i nâ-savâbdur. İttihâd-ı fevâhîş ve ğilmân u kihâb ve imtidâd-ı mecâlî-si fisk u fücûr ve bezm-i şarâb 'iyâzen-bi'llâhî ta'âlâ şart-ı İslâma mu-vâfık degildür. Ve şart-ı İslâma münâsib olmayan evzâ'-ı zemîme merd-i dindâr ve perhiz-kârün hilkatına mutâbık degildür. Rûz u şeb çeng ü rebâb istimâ'î ve zen sıfatlu sâzendelerin kendinün nukûd-ı

cûd-ı kereminden intifâ'ı merd olana mürüvvet degıldür. √(23b) Ammâ nâ-merd olanlara bâ'ıs-i şeyn ⁹⁷ olur, hâlet degıldür. Esbâb sâtüb ziyâfet itmek ya'nî ki sıyânet-i ⁹⁸ nâmûsla yârân u hullâna sofra çekmek mahz-ı ulüvv-i himmet ve simet-i 'ulüvv-i sümüvv-i sehâvetdür. Ve am-mâ borca girmekle ni'met yedirmek ve harâc ü hasâret çekmekle şeker şerbetleri içürmek fart-ı cinnet-i cünûnluk ⁹⁹ ve sefâhet ve mûcibi hamâkat ve ğabâvetdür.

Erâzil-i bî-kıyâsa sükkerî eşribe bezl olunmak eşraf-ı nâsa bekmez şerbeti sunulmaktadır. Ve esâfile ¹⁰⁰ ve ehrimenlere kahve fincânı verilmek nasâra kavmine berş ü afyon ekl itdirilmekdir. Erâzilün hıdmet-kârları iskârlât ¹⁰¹ çuka giymek ekâbir huddâmı abâ giymek gibidür. Ve olur olmaz ¹⁰² kimsenün âdemleri atlas ve kemha edinmek vüzerâ ve ümerâ mahremleri mahz-ı kırpâs olan kırpâsdan câme biçinmek ¹⁰³ gibidür. Evsât-ı nâsdan olanların hıdmet-kârları kürk edinmek şân-ı devlet-mende mâlik 'azizler rûz-ı tâbistânda kebe giymek gibidür. Meger ki ol nökerler Yusûf √(24a)-likâ dilberler ve husn-i hulk issı semenberler olub melâhat ü behcetlerine bakıla ve ma-kâm-ı 'ubûdiyetdeki hıdmetlerinden iğnâz kılına. Ve edânî huddâmı ashâb-ı devletün iç oğlanlarına taklidle sıyâh yelken ürunmak efendileri mâl-i hûlyâ ve 'akl eksikliğine bâ's-i sevdâ ile dülbendini sıyâh sarınmaktadır. Pâyesi bellü erbâb-ı manâsıbdan ya'nî ki mansıb virildükde sa'âdetlû pâdişâhın pây-ı tahtını¹⁰⁴ takbil ile müstes'id olan ¹⁰⁵ as-hâb-ı merâtıbden aşağı olanlar ekâbirdeki ğilmân-ı harem kisvetinde iç oğlanları edinmek sâde-rû hıdmet-kârları vâfir estircilere benzemekdür. Meger ki kendüler müteferrika ve za'im olan pâşâ-zâdelerden ola. Anun gibilerün mevtlik ¹⁰⁶ zâten ve virâşeten iç oğlanları saklaması lâ-be's idüĝi tahakkuk bulur. Ba'de-hâzâ me'külât ve meşrûbât ve melbûsât ve mefrûşât ve mensûbât ve merkûbât ve masnû'ât hattâ meknûnât (mevcûdât) ve muhadderât √(24b) aksâmında niçe mahzûrât vardır ki tafsîli lâzımdur. Lâkin bu risâlede terk-i itnâb vâcib ve mütehattemdür. Vâcib olmuş ¹⁰⁷. Hulâsâ-'i kelâm ekâbir ve mefâhire mühimmât olan esâfil ve esâĝire menhiyyât makûlesidür. Bu vechile ki sükkerî ğülâc ü eşribe vü hoş-âblar ve semîn ve semîn tâvuk etlerinden kebâblar erâzil ü esâfile hatta evsât-ı nâs-ı ¹⁰⁸ kesirü'l-mu'âdile düşmez ve katifele ve dibâlar ve İstanbul serâseri gibi zer-beft zibâlar husûsâ semmûr ve vaşak postinler ve murassa' kemerler ve cevherî hançerler ve sikkînler a'yân-ı kibâr ve rû-şinâsân-ı ahyârdan ğayrısına yakışmaz. 'Ale'l-husûs 'Acemî ve Mısri kâliçeler ve bisâtlar ve zerkeşi ve zer-düzî mak'adlarla ğirân-mâye bâlişler ve simâtlar sim legençeler ve şam'adânlar zer-endûd sahanlar ve ğümüş buhûrdânlar, kezâlik zerrîn

ÂLİNİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

ü simin devâtlar ve zer-endûd çân sâ'atler ve bunların emsâli edevât-ı ¹⁰⁹ murassâ'atla zîb ü zînet √(25a) ve 'arz-ı şöhretler ma'a-hâzâ hademe-i ¹¹⁰ mensûbât ve hıdmet-kerân ve ta'allukât cinsine emîrâne câmeler ve ekâbirâne ve seyyidâne imâmeler husûsâ ya potûrlar veya börkler (?) ¹¹¹ ola. Ser-a-ser ¹¹² geydikleri serâsere kaplı semmûr u vaşak kürkler ola. Bundan ma'âdâ biner filorilik şirin-edâ dû-şize-'i güzîdeler ve nakd-i câne ¹¹³ erzâni her biri Yûsûf-i sâni gilmân-ı diremharîdeler üçer dörder yüz altunluk semendler ve döğme 'abâyiler ve murassa' kemer-bendler lâ-siyyemâ zerrin-rahtlar ve cevherî rikâblar dehne-rîz siperler ve şesperler ve girân-mâye kılıçlar elbette zirve-'i 'ulyâdaki nâm-dârlara ve vüzerâ u ümerâ nâmındaki bülend-iştihârlara mahsûs olmak gerekdür. Anlardan dün olanlar ki bu evzâ'a cür'et eyleyeler. Zurefâ dil-i ta'zîrin idüb mezemmet ¹¹⁴ haysiyetinden siyâset ile cezâların bulmak gerekdür. Bunlardan ağreb bir hâdise'i bü'l-'aceb dahî budur ki 'ulûm-ı 'arabiyyetden bi-behre ve cehâlet ü hamâkatla şehir şöhre ba'zı ağbiyâ-'i ağniyâ' tefâsîr ve ehâdis √(25b) kitabların alurlar ve künc-i zulmânilerinde 'ilm-i nûrâ-nî künc-i nihânîsini habs ü tersim kılurlar. Ve akran ¹¹⁵ ü emsâllerin ziyâfet itdikçe ortalığa çıkarırlar, okumak kâsd ittiklerince şâhid-i fazl u kemâlin gâh başın yararlar ve gâh gözün çıkarırlar. Ne an ki murâdları kesb-i 'ilm ü kemâldür. Belki zekâtı lâzım olmayan zevâtlar cem'i mâldür. Ve muktezâ-'i fevâdları istifâde degil 'arz-ı menâldür. Hâlâ ki bu evzâ'ı bi-me'âl kendülere mahzâ vebâldür. Fe'emmâ bu ma-kûle habs ü tersim ekseriyâ çavûş ne ve şes-per kuvveti ile bu cevri-'azîm ol zümre-'i ma'lûmu's-şâne mahsûs gibidür ki sü'âl olunsa hiç bir vechile cevâbları yokdur. Ve ümerâ ve vüzerâyı taklîd iderlerse ha-tâları savâblarından artukdur. Ki anlar degmede iştirâ itmezler. Ve piş-keş tarîkiyle gelmenin bey'ine dahî rızâ göstermezler. Ve hâtır-ı 'âtırlarından ve vakfiyyetine husn-i niyyetleri ve medâris ve havânık binâ eyleyüb ol kitabları ehâli için hıfz etdürmege cell-i himmetleri mukarrerdür. Çavuşânda ise √(26a) ol külliyyet bulunmaz ve ol makûle ni-yet câviz olduğı takdirce ekserinün temevvülleri ve kudretleri teslîm olunmaz. Velâkin mikdârın bilür kimse gün gibi nâdir ve haddinden tecâvüz idenler 'aded-i nücûmdan mütekâsirdür. Bu dahî hafî olmaya ki hoş-âb çekilmek meclis dağılmağa icâzet virülmekdür. Ammâ hoş-âbsız meclisde ol 'alâmet sâhib-i meclisün keselin zâhir eyleyen hâletdür. Ve bi'l-cümle aksar-ı leyâlîde gece sohbetleri münâsib olmaz. Ammâ uzun gecelerde sekiz sâ'atden ziyâde oturulması câyiz görülmez. Meger ki bezm-i 'iş ü 'işret olub yârânun zevk u sâfaları devri-câme dâ'ir ola. Ve imtidâd-ı musâhabet icâb eden hevaları mutribânun söz ve

sâza ser-âgâz itdıklarında mütebâdir (hatıra) ola. Kezâlik ba'id yerden gelen yârânı gece içinde yollamak yolsuzlukdur. Meger ki teklif-i tâmdan sonra kendüsi gitmege ibrâm eyleye. Ve mücerred olan ihvân ¹¹⁶ ve hullânı cây-ı cem'iyetde alıkomak hâtır-nüvâzlıkdur. √(26b) Meger ki tabî'atı gitmekden hazz idüb kirâren ve mirâren ikdâm eyleye. Ve hulviyyât çekildikde börek ve kebâb ve ğaliz yemeklerle ızhâr-ı ni'-met-i müstetâb eyü ve gökçek dimek ¹¹⁷ her cihetle medhüldür. Belki zurefâ ü 'ukalü hükemâ mezheblerinde iştehây-ı kâzible hayvânîy-yete mahmuldür. Bâ-husûs ki emrâz-ı muhtelifeye bâ'ıs olmağla yimesi degil nazar itmesi bile nâ-ma'küldür. Ve bi'l-cümle nısf-ı leyilde çekilen sofranın ni'meti zamânına göre yemişler ile ba'zı hulviyyât ve bir kaç kâse hoş-âbdur. Ve ol smât devşürüldikden sonra ki nîm sâ'at geçe. " فانتشروا ... ف_____ في الارض " ¹¹⁸ nass-ı şerifine imtisâl ehl-i dil olan kimselere kâr-i bâ-savâbdur. Siyyemâ ekâbir-i meclis tana'um ve huzûrda ola. Ve ateş-gûlarla ¹¹⁹ huddâm-ı müste'nîs ızırâb-ı nâ-mahsûrda ola.

Ve eger kış günü ise anlar ateş kenârında râhâtle sâz dinlemede ve hıdmet-kârlar şiddet-i şitâdan lerze ile √(27a) şeştâçalub egilmede olub sâhib-ı meclisün sû'-i tedbîrle mürüvvetsizliğine ve tedârîke kâdir hıdmet-kârı olmamağla hicâb çeküb ğayretsizliğine mahmûl ola.

Der Hatm-i Kelâm

Lillâhi'l-hamd olundu hatm-i kelâm

'Âkıbet nazımla bulundu nizâm

Ğarazım bu risâleden hâşâ

Ellerin 'aybını degil ifşâ

Kasdım oldur ki şerh idüb kârın

Bildürem her kişiye mîkdârın

Hayyızından tecâvüz itmeye tâ

Eger ednâ ola eger a'lâ

Bir zemândur ki bir vazî u şerîf

Dinülür her kişiye rind-i zarîf

Mübtezeller sâtar ekâbire şân

Gösterir ekl ü şurbla 'unvân

Diyeler tâ ki sofralukîşidür

Bir sahîdür ki lutf u cûd işidür

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

Bu tarikle niçe şahsı rezîl
Anılır kâm-rân-ı sadr-ı celîl
Haberî yoktur eblehin ammâ
İftirâdur o cûd-ı himmet anâ
Meger ol merdüm-i huceste hısâl
İde o demde noksânını kemâl ¹²⁰
Zâtî âyinesinde seyr ide hep
Husn-i hulk ile şekl-i 'ayş u tareb
Sözüm ol nâ-sezâyâdur ammâ
Cümbüşî mansabından artuğ ola
√ (27b) Sâna müsrifligi sıpâhîlik
Vech-i makûl bilmeye dîrlik ¹²¹
Fehm iden meclisün kavâ'idini
Sığamaz bezl-i mâle sâ'idini
Rızkı tadricle virür çû Hudâ
Bir uğurdan 'atâ kıla ne revâ
Üçe taksîm idüb kamû-vârun
Birinün bezli olsun eskârün
Eyle bir kısmını ¹²² zahîre'-i râh
Ya'nî hayır eyle hasbeten li'llâh
Biri dahî sanâ hazîne gerek
Âl u evlâdına defîne gerek
Bu hisâb üzre vîrende ¹²³ kâni'
Lutf u cûd itse anâ kim mâni'
Fakrla kılma ¹²⁴ hâtemün zâhir
Sözümüz budur evvel ve âhir

قد وقع الفراغ من تصنيفه وتصديره في أوائل
شهر رجب المرجب لسنة خمس وتسعين وتسعمائة
في دار الدولة السنوية بمحروسة قسطنطينية .

II. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

- 1- "Allah'ın selâmı O'nun ve edeb sâhibi yakınlarının üzerine olsun".
- 2- "Allahu teâlâ en yüce nimetleriyle ömrünü dâim eylesin".
- 3- mihnetde (S. 119 b)
- 4- virmede (M. 2 a)
- 5- mest u medhûşân (S. 120 a)
- 6- eşkâl-i ğarâibi (S.120 b)
- 7- şemden (S.121 a)
- 8- kat'a (S.'de yok, M.3 a)
- 9- cylemez (S.121 a)
- 10- itdilerse (S.121 a)
- 11- ta'n (M.3 b)
- 12- şehin-şâh (S. 121 b)
- 13- az naşıldılar (S.121 b),. annaşladılar (T 5)
- 14- kimseleri ki (S.121 b)
- 15- ahnûyâne (M.4 a)
- 16- "Büyükten büyüğe"
- 17- mütehâlik (M.4 b)
- 18- yağdı (M.4 b)
- 19- böyle kandî gören (T 8)
- 20- "Cömert sâhip olduğu şeyle cömert olur".
- 21- "Cömert, sâhip olduğu şeyi elinde bulunduran, yani mâlik olduğu şeylerden bir kısmını elinde tutandır".
- 22- kif dür-bâşına (S. 123 b)
- 23- seniğ (S. 123 b)
- 24- mensûbâtın (T 10)
- 25- muvâfikını (T 10)
- 26- Mevlânâ (T 11)
- 27- hâside (T 11)
- 28- masrûf (S.125 b)
- 29- messed-mend (M.8 b)
- 30- itlâfi meâniden berterdür (T 13)
- 31- bâd (T 14)
- 32- hânı (T 15)
- 33- rahşân (M. 10 a)
- 34- işlerinde (S. 127 a)
- 35- kıssâya (M. 10 a)
- 36- önüme (S. 127 a)
- 37- muğallimler (S. 127 a)
- 38- bınarına (T 16)
- 39- bakmamada (S. 128 a)
- 40- akmamada (S. 128 a)

ÂLİ'NİN "KAVÂ IDÜ'L-MECÂLİS"İ

- 41- dimem (S.128 a)
- 42- inak اِينَق (S.129 a)
- 43- çekim (M.13 a)
- 44- evvel (T 21)
- 45- Li-mü'ellifihî (S.129 b)
- 46- Kim olmaz olur o mevhibe kim (S.129 b)
- 47- ber (T 21)
- 48- cevâhiri (S. ile T. almamış, M.13 b)
- 49- ve zenlere (S.129 b)
- 50- glyvermekdir (M.13 b)
- 51- teterî destâr (T 23)
- 52- ğarâyet (S.130 b)
- 53- mevhubı (S.130 b)
- 54- sevâd-ı bî-ma'nâ (S.131 a)
- 55- âserin (S.131 a)
- 56- ne mukayyed (S.131 a)
- 57- söyleyen (S.132 a)
- 58- zebânın (S.132 a)
- 59- etmeğin (M.16 a)
- 60- "neş'et ü hayâtün mâ'" (S.132 a); "hayâtın başlangıcı sudur".
- 61- kîsbete (M.16 b)
- 62- mezbut (S.132 b)
- 63- lîkî (S.132 b)
- 64- evin (S.'de yok, M.16 b)
- 65- nebbây-ı (M.17 a)
- 66- Kemâl içinde ve lîk lafz yok var me'âl (S.133 a)
- 67- hâl ise de (S.133 a)
- 68- dürer (S.'de yok, M.17 b)
- 69- fülân kimse (s.133 b)
- 70- " سَبِكٌ مِنْ بَلْغِكَ " (S.133 b; M.17 b) "la'net eden kimseye sövüldü"
- 71- " وَلِنْتَسَهُ " (S.133 b-134 a), Tde bir satır atlanmıştır. (T 29)
- 72- gözetmiye (S.134 a)
- 73- çâdir yüzü (M.18 b)
- 74- isrâf (S.134 b)
- 75- mecâmiat (T 32)
- 76- ola (S.135 a)
- 77- müteferri'(S.135 a)
- 78- sipâs (S.135 b, T 33)
- 79- tertîbine mâlik (S.135 b)
- 80- sâkin (M.20 a)
- 81- mebhen (M.20 a), beheni (S.135 b)
- 82- azebân (T 33)
- 83- akça (S.136 a)

- 84- mehâzin (S.136 b)
- 85- hidmetkâr (S.136 b)
- 86- fazlasını (M.21 b)
- 87- serây-ı hâs-ı cinân (S.137 a)
- 88- iyi (M.22 a)
- 89- beglerini (M.22 a)
- 90- bölük (M.22 a)
- 91- âyinesini (M.22 a)
- 92- tarhûn (s.137 a)
- 93- bi-ıstibâhda (M.22 a)
- 94- f'râr (S.137 b)
- 95- tekellûmüz (S.138 a)
- 96- külfet-düşvârlık demek (S.'de yok, M.23 b)
- 97- bâ'ıs-i nişîn (S.138 a)
- 98- sıyânet etmek (T 38)
- 99- cûnûnluk (S.'de yok, M.23 b)
- 100- eslâf (T 39)
- 101- isvelât (S.138 b)
- 102- olmaz (S.'de yok, M.23 b)
- 103- biçmek (S.138 b)
- 104- tahtı (M.24 a)
- 105- olan (M.'de yok, S.138 b)
- 106- mevtlik (S.'de yok, M.24 a)
- 107- vâcib olmuş (S.'de yok, M.24 b)
- 108- nâs (S.'de yok, M.24 b)
- 109- devât (S.139 b)
- 110- cezbe-i (S.139 b)
- 111- ya turkler ola (S.139 b)
- 112- ser-â-ser (T. 41'de atlanmış)
- 113- nakd u cân (S.139 b)
- 114- ta'zîrin (T.41'de yanlış yazılmış), mezemmet (T.41'de yok)
- 115- evân (M.25 b)
- 116- ihvân (S.'de yok, M.26 a)
- 117- eyü ve gökçek demek (S.140 b'de yok, M.26 b)
- 118- "... yeryüzüne dağılınız..." Kur'ân, (62) Cumâ sûresi, 10
- 119- ve atçağrılarla (S.141 a)
- 120- İdmâne noksânını izâle kemâl (M.27 a)
- 121- Veche t ukûli bilmeye dîblık (M.27 b)
- 122- kısmını (t 45'de atlanmış)
- 123- ... üzre dîrinen... (S.142 a)
- 124- kaleme (T 46)
- 125- "(Bu risâle), başkent İstanbul'da, 995/(1587) senesi, recep ayının başlarında (Haziranın ortaları) kaleme alınarak yazılmıştır."

ÂLÎNÎN "KAVÂ IDÛ'L-MECÂLÎS"Î

RESUME

"KAVÂ'IDÛ'L-MECÂLÎS" DE 'ÂLÎ

L'historien 'Âlî (1541-1600) a vécu à la deuxième moitié du XVIème siècle. Il a connu le règne de quatre sultans: Kânûnî Süleyman, Selim II (1566 -1574), Murad III (1574-1595) et Mehmed III (1595-1603). Il a écrit environ soixante ouvrages de prose et de poésie où il parle d'histoire de mysticisme (tasavvuf), de littérature, de grammaire, de logique etc... La renommée de 'Âlî lui vient surtout de son ouvrage d'histoire: "Kûnhû'l-Ahbar" (La Vérité des Nouvelles).

En outre, 'Âlî nous renseigne sur la vie sociale dans la société Ottomane de son époque. Dans ce domaine un autre ouvrage de 'Âlî est "Kavâ'idû'l-Mecâlis".

Ce livre a été rédigé par Mustafa 'Âlî sur la demande de Sultân Murad III en date du 995/1587. "Kavâ'idû'l-Mecâlis" est formé de dix chapitres, plus une introduction et une conclusion. L'auteur parle des réunions anciennes des cultivés dans son introduction. Ces réunions étaient disciplinées et ordonnées où l'on tenait des conversations amicales. Mais, les gens ne respectent pas les coutumes et les moeurs à l'époque de 'Âlî. En raison de cela, les amis de l'auteur ont voulu rédiger un livre sur les règles de la politesse. Il a écrit le "Kavâ'idû'l-Mecâlis" sur commande. Les chapitres de ce livre prennent d'après l'introduction. Ce sont:

- 1- Les règles des générosités et des présents (feuille du livre, 5b- 7b),
- 2- Les règles des réunions du monde des grands (feuille du livre, 7b-8b),
- 3- Les règles sur diverses classes de la société (feuille du livre, 8b-11a),
- 4- Les règles sur les serveurs des réunions d'intelligentsia (cultive) (feuille du livre, 11a-12a),
- 5- Les règles sur la répartition en degrés des généreux (feuille du livre, 12a-13a),
- 6- Les règles sur les grand-monde bête et les générosités fautes pour les débauches (feuille du livre, 13a-15a),
- 7- Les règles sur les amis dévoués (feuille du livre, 15a-17b),
- 8- Les règles les meubles de salles (feuille du livre, 17b-20a)
- 9- Les règles sur les maisons et les demeures comme paradis (feuille du livre, 20a-22a) .
- 10- Les conseils sur les divers sujets (feuille du livre, 22a- 27a).

Cette oeuvre a es qualités des règles de la politesse. Il y a des plusieurs manuscrits dans les bibliothèques de ce livre. Nous avons utilisé le manuscrit de la bibliothèque de l'Université d'Istanbul le numéro de 3543, dans cet article.